

НОВА СЕРИЈА

САДРЖАЈ

Норма

Рада Стијовић

Грешке које то (више) нису (2) 1

Марина Спасојевић

Када ићи значи шћо и отићи и доћи
шћо и долазити 9

Осветљавања

Милица Мркоњић

*Лингвистичке иновације: употреба
скраћеница у српском жаргону и
њихов пренос са друштвених мрежа
у усмену комуникацију* 13

Светлана М. Перовић

*Арајски језик на звезданом небу
независне Србије 26*

Сећања

Радіјца Јовићевић

Јубилеј 40

Даринка Гортан Премк

*Захвалиййи (захваљиваййи) : захвалиййи
се (захваљиваййи се) 42*

Драгољуб Петровић

Прозодијски сисѐм 45

Запазили смо

Ружица Левушкина

Трећа међународна научна
конференција Језик и религија 49

Мали савети 53

*Одлуке Одбора за стандардизацију
српскої језика 56*

Писци о језику 58

УРЕДНИЦИ

Академик ИВАН КЛАЈН (1997–2005)
Др РАДА СТИЈОВИЋ (2014–)

УРЕДНИШТВО

Др РАДА СТИЈОВИЋ (главни и одговорни уредник)
Др НАТАША ВУЛОВИЋ ЕМОНТС
Др РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ
Др РАДОЛИЦА ЈОВИЋЕВИЋ
Др ДУШКА КЛИКОВАЦ
Др ВЕСНА ЛОМПАР
Др АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ
Др МАТО ПИЖУРИЦА
Мр ОЛГА САБО
Академик МИЛОСАВ ТЕШИЋ

Језик данас

Адреса Уредништва: 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1
Телефон: 021/420-199, лок. 265
Издавач: Матица српска
Цена: 200,00 динара

Технички секретар
Катјарина Сунајко

Коректор
Тајјана Пивнички Дринић

Технички уредник
Букица Туцаков

Корице
Оскар Шћефан

Компјутерски слог
Владимир Вајић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Језик данас на интернету:
www.maticasrpska.org.rs/jezik-danas
e-mail: ksunajko@maticasrpska.org.rs

Рукописи се не враћају

Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије
финансијски је помогло штампање овог гласила Матице српске

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
808

ЈЕЗИК данас : гласило Матице српске за културу усмене и писане речи / главни и одговорни уредник Рада Стијовић. – 1997, бр. 1-2005, бр. 21/22 ; Н. с. Год. 1 (10), бр. 1/2 (2014)– . – Нови Сад : Матица српска, 1997–. – 24 cm

Тромесечно.

ISSN 0354-9720 = Језик данас
COBISS.SR-ID 126253063

НОРМА

Рага Ситијовић

ГРЕШКЕ КОЈЕ ТО (ВИШЕ) НИСУ

— наставак —

У прошлом броју часописа указали смо на неке старе поуке о неправилном и недопуштеном у језику што савремена норма данас прихвата као правилно, као и на неке грешке које упорно опстају, мада им се норма и даље противи (*ЈЕЗИК ДАНАС* 2024: 11–15). Поменућемо овом приликом још неке промене у норми, као и грешке које се понављају, мада их норма не прихвата.

Међу „Језичким поукама” у *Нашем језику*, иза којих је стајала редакција часописа, читамо давнашњи савет о именици *йар* када се употреби у прилошкој служби: „У западним нашим крајевима, где се још осећа велики утицај немачког језика, врло се често употребљава реч ‘пар’ у значењу ‘неколико’ (мање од пет). То чак није ни прост превод, већ чисто немачка реч ‘(ein) paar’, на пр. ‘ein paar Monate’ што се на нашем језику каже: неколико месеца, а не ‘пар месеци’” (ПОВУКЕ 1933^a: 157).

После нешто више од педесет година однос нормативиста према прилошкој употреби ове именице донекле се променио. Они је не искључују сасвим из норме, али је многи и не препоручују. Иван Клајн у својом *Речнику негумица* пише: „Употреба у значењу неколико (*йар дана, видео сам ја йар йуџа, у йар речи* и сл.) није препоручљива, али се среће и код добрих писаца и не може се сматрати за тешку грешку” (Клајн 1987). Пишући о конструкцији

йар йуѣа, Егон Фекете каже: „С обзиром на значењску разуђеност форме ‘йар (+пута)’ и асоцијацију да је реч о појму који подразумева јединство ‘у пару’ може се рећи да је конструкција са – ‘неколико (+пута)’ регуларнија од форме ‘йар (+пута)’, заправо од форме која и иначе значајно у говорној и писаној пракси преовлађује, особито у оних који држе до свог доброг језика и стила” (ФЕКЕТЕ 2008: 111–112).

Чињеница је да се ова именица у прилошкој служби и значењу ‘у мањем броју, неколико’ уобичајила у језику, мада, још увек, понајвише у неформалном разговору (СрпКор2021).¹ Грађа показује да је заступљена и у новинским текстовима, као и у иступањима личности из јавног живота (СрпКор21), а, као што и Клајн примећује, користе је и наши добри писци. Илустроваћемо то са неколико примера из СрпКор2013.

„После йар йренуѣака он диже поглед с олакшањем” (Џон Толкин, *Ринѣ*, превод Зорана Станојевића). „Он је још пре йар ѣодина почео да је чека с осмехом” (Душан Недељковић, *Понедељак*). „Та вест је вешто скривана йар дана” (*Полиѣика*, 9. 6. 2006). „Ево у йар речи тајне Албера Баријеа” (*Иѣѣо*, 10. 12. 2000). „Али и ја морам да напишем йар речи вашем лекару” (Борислав Пекић, *Беснило*).

Богата грађа показује да не можемо оспорити чињеницу да именица йар у значењу ‘неколико’ увелико живи у језику и зато треба препустити говорницима српског језика да је користе у складу са својим осећањем за стил и лепоту језика.

Предмет оспоравања лингвиста својевремено је био и израз *све у свему*, и то као пуки превод са немачког (*Alles in Allem*). Код нас се, писано је, говори *узевѣи све скуѣа* (ПАБИРЦИ 1936: 190). Међутим, израз је данас толико уобичајен и раширен, и то у свим сферама изражавања, да је у потпуности прихваћен као регуларни део књижевног језика. Наводимо неке примере узете из СрпКор2021.

„Сент-Елмова беше искушеница са седамнаест година, дражесна стаса, веома живахна, прекрасних очију, саливених груди, *све у свему* врло разблудна изгледа” (Маркиз де Сад, *Јулијина ѣовесѣи или Проѣѣѣи ѣорока*, без имена преводиоца). „Од осталих занимљивости вреди споменути крда светих крава које се од обичних разликују само у једној појединости: имају

¹ У *Елекѣѣронском корѣѣусу срѣјскоѣ језика* (СрпКор2021) пример йар ѣодина јавља се 4763 пута, йар дана 4162 пута, йар месеѣи 3079 пута, па следе *недеѣе*, *сѣѣѣи*, *минуѣѣи* (најчешће, дакле, именице које означавају време, а за њима су *речи*, *речениѣе*, *ѣѣѣѣања* и, ређе, нешто друго). Прилог *неколико* јавља се у овим синтагмама десет и више пута чешће. Један број говорника српског језика, према невеликој анкети, осећа извесну разлику између лексема *йар* и *неколико*, изјашњава се да *йар* у прилошкој употреби означава мању вредност од прилога *неколико*.

О корпусу в. Витас–Станковић–Крстев 2025.

ореоле. *Све у свему* ништа од атмосфере духовности и незаинтересованости за блага овога света коју сам прижељкивао” (Светислав Басара, *Фама о бициклизџима*). „Понављао [је] да је у питању само фудбал, да нема места политици, *све у свему* покушао да амортизује бес који је навукао на себе” (Лист *Данас*). „Писао сам свакодневно све до 24. марта 1999. године, *све у свему* око 700 узастопних дана” (ЕБАРТ).

Готово читав један век нормативисти скрећу пажњу на неправилност сложеног везника *без да*. Он је буквалан превод француског „sans que” или немачког „ohne zu”. Реченица: „И већ се код нас с пуним убеђењем, без да се ико томе чуди, пише о лепој музици” само је једна од реченица које су биле повод да се коментаришу конструкције са „без да”. „Место тога требало је у горњој реченици узети ‘а да’ са негацијом реченице, тј. рећи *а да* се нико томе не чуди...”, била је језичка поука редакције *Нашеј језика* (Поуке 1936: 286).²

Овај везник, односно везнички израз, и данас се сматра неприхватљивим. Он се мора замењивати или спојем *а да не*, како су писали и у *Нашем језику*, или, када је то могуће, глаголским прилогом, а понекад и на неки други начин. Илустроваћемо то неколиким примерима из СрпКор2021.

У преводу романа *Ходом рака* Гинтера Граса налазимо реченицу: „Давид Франкфуртер, путник без повратне карте, ставио је шешир и напустио место свог планираног убиства, *без да је* ико од узнемираних станара куће покушао да га спречи”. Преводиалац се, очито, повео за немачким оригиналом. Требало је превести на следећи начин: „... *а да* нико од узнемираних станара куће *није* покушао *да* га спречи”. Реченица: „Цитирам вас, господине Вујовићу, а не као неки који наводе туђе идеје, *без да* кажу чија је то идеја” (Записник са седнице Скупштине Републике Србије) могла је да гласи: „... *а да не* кажу чија је то идеја” или „... *не* њоворећи чија је то идеја”. Следећи пример: „Ако ви не разумете тему, онда бар пустите да расправа тече *без да* се уплићете” може се преобликовати у: „... онда бар пустите да расправа тече *без* *вашеј* уплитања” (*Истио*).

Разлози нормативне неприхватљивости везничког израза *без да* образложени су у одлуци бр. 66 Одбора за стандардизацију српског језика „Зависна реченица с везником *без да*”, чији нацрт је сачинио Миливој Алановић, а која је у целини пренета у *Језику данас* (Алановић 2018: 49–51).

Питања у вези са прелазношћу глагола била су и остала врло актуелна – од старијих: да ли је исправно уронити *нешио* (нпр., *руке у воду*), да ли се може рећи *корисити нешио* (или мора само *корисити се нечим*), *шејам* уместо *шејам се*, као и *шејам некога* (*јса, дејте* и сл.), до новијих: да ли је

² В. и „Језичке поуке”, *Наш језик* 1/9, Београд 1933, 285.

исправно *йасѣи исиѣи, конѣакѣираѣи некоѣ, селиѣи некоѣ* итд. Одговори на њих су различити, зависни од развоја језика, раширености неке појаве и њеног прихватања или неприхватања у свет књижевног језика.

При тумачењу развоја прелазности мора се поћи, пре свега, од природе српског глагола. Наиме, у јужнословенским језицима, а међу њима и српском, у нека давна времена дошло је до извесних превирања у области прелазности и непрелазности глагола, тако да је глагол постао склон транзитивизацији, тј. појави да непрелазни глаголи добију прелазно значење у једном свом значењском одсеку, „испољавајући при томе било своју аутохтону природу, било мање јасне или сасвим провидне знаке инојезичког утицаја” (Грицкат 1975: 231).³ Данас је ова појава потпомогнута и наносима из савремених европских језика.

Глагол *урониѣи* некада је био искључиво непрелазан (‘заћи у дубину испод површине воде и сл.’). Педесетих година прошлога века говорници српскога језика још увек су га осећали као такав. Читалац пише Уредништву *Нашеј језика* како је у листу *Борба* наведено да је ратни злочинац Артуковић „дубоко уронио своје руке у крв” и моли да Институт за српски језик објави исправку и каже како „нико не може ‘уронити’ руке, јер је глагол *урониѣи* непрелазан” (ПИСМА 1951: 52). У име Уредништва одговорио је Михаило Стевановић дајући за право читаоцу да је глагол *урониѣи* у наведеном примеру „рђаво употребљен”. „Има, истина, непрелазних глагола који се могу употребљавати и као прелазни, са значењем: чинити или учинити да се неко или нешто доведе у стање које означава дотични непрелазни глагол. Али, иако, према томе, теориски⁴ не би било недопуштено да се овај глагол употреби као прелазан (за ноја се обично каже да – *зарони* главу у песак), очевидно се може рећи да је он у овој вези, с објектом руке, за наше осећање језика немогућ” (СТЕВАНОВИЋ 1951: 59). Таквим га осећају и аутори шестотомног Речника Матице српске, у коме се овај глагол, као и глагол *зарониѣи*, доноси само у свом непрелазном облику (РМС). Једнотомни Речник српскога језика (РСЈ 2007. и даља издања) доноси, међутим, без икакве оградe, поред непрелазног и прелазан облик, што показује да је он говорницима српског језика постао сасвим обичан и прихватљив, као и да га је прихватила норма. Постојање прелазног облика показује и језичка грађа. Наводимо неколико примера из СрпКор2012.

³ У својим *Студијама из историје српскохрватског језика* Ирена Грицкат је опширно анализирала појаву транзитивизације глагола у српском језику, са обиљем старијих и новијих примера, везујући је за остале јужнословенске, романске и грчке особине.

⁴ Према тада важећем Белићевом Правопису српскохрватског књижевног језика у овим случајевима (код придева који се граде од именица с основама на *иј* уз помоћ суфикса *-ски*) сонант *ј* могао је да се пише, али је могао и да изостане (*исѣиорија* – *исѣиориски* и *исѣиоријски*, *Шумадија* – *шумадиски* и *шумадијски* итд.).

„Леву руку уронила је у снег” (Раде Кузмановић, *Голф*). „Ана искрену главу и урони *йрсиѐ* у своју *йусиџу* *свеиџуцаву косу* (Исто). „Он ће бити мој повереник!... – мислила је госпођица Изабела, *уронивџи* *сладак йоїлед* у *зачуђене очи* Вокулског” (Крешимир Георгијевић, Болеслав Прус, *Луиџко*). Ако уронимо *йеиџу* од (увијене) жице у раствор сапуна и онда је извадимо, на њој ће се образovati танак слој сапуна (Енциклопедија модерне мисли).

Није тако давно било када су се лингвисти оштро супротстављали „грешкама” типа *корисџиџи йриџику*, односно објекту у акузативу уз глагол *корисџиџи*. Инсистирали су на изразу *корисџиџи се йриџиком*, односно, објекту у инструменталу (Московљевић 1933: 81; Вуковић 1937: 271–272).⁵ Данас скоро више нико не говори *корисџим се йриџиком* (или *оловком*, *књиџом*, *знањем* и сл.). Прва је о правилности употребе објекта у акузативу уз глагол *корисџиџи* писала Даринка Гортан Премк, показујући, с једне стране, да акузатив с овим глаголом употребљавају многи писци, као и многи, анкетом утврђени, говорници српско(хрватско)г језика, а с друге, да се ова конструкција сасвим уклапа у семантичко-синтаксички спектар акузативних вредности уопште у српском језику. По речима Д. Гортан Премк „[о]вом ширењу употребе акузатива уз глагол *корисџиџи* може бити неколико узрока: први, она је могла настати директним превођењем из немачког језика; други, њен је развитак могао бити и само подстакнут страним утицајем; трећи, употреба акузатива могла је доћи и као последица мењања и ширења семантике глагола *корисџиџи*; и четврти, акузатив се овде могао пренети из конструкција с префиксованим глаголом (*искорисџиџи*). Сваки од ових узрока је могућ, као и сви заједно. Нама је трећи највероватнији, мада ни остале не искључујемо; овај узрок чини извеснијим и то што развитак семантике овога глагола и у другим словенским језицима не искључује могућност развијања значења *служиџи се чиме*, *уџоїџребљаваџи џиџо* у своју *корисџи*, *искориџићаваџи*. За нас порекло ове конструкције није битно; битно је да се она и по својој форми, и по семантици, и по функцији сасвим уклапа у систем акузативних синтагми у нашем језику, а самим тим не можемо је прогласити ни некњижевном, ни варваризмом, ни калком” (Гортан-Премк 1975: 272).

Управо ова четири узрока која наводи Д. Гортан Премк углавном узрокују и прелазност код многих глагола – некада један од њих, а некада више њих у спрези.

Глагол *џеиџаџи се* изворно није прелазан („Сваки дан *се џеиџам* парком”), али се прелазност код њега, као и код немалог броја других српских

⁵ На погрешну употребу акузатива уз неке глаголе, међу којима је и овај, указивано је више пута и у „Језичким поукама” у *Наџем језику*.

глагола, веома давно развила и он је такав ушао у књижевни језик (налазимо га и код Вука у народним песмама, пословицама, у његовој преписци). Исправно је, дакле, рећи *шејтајти некоја* (дете, пса).

„Сваких пет година почињао је да живи изнова ... живео с газдарицом и *шејтао* недељом њу и њену *ћерку* по зоолошком врту” (Ј. Дучић, *Градови и химере*). „Младе мајке *шејтају новорођенчад* у колицима центром села” (ЕБАРТ). „Виђао сам га како *шејта унука*” (*Истио*). „Дошле плате на две хиљаде, не морам више ништа да радим, да *шејтам децу* и да се смешкам” (Записник са седнице Скупштине Србије). „Имам потребу да приђем некоме ко *шејта йса* поред реке” (Лист *Данас*).⁶

Осим овога, правилан је и непрелазни нереклексивни облик *шејтајти*: „*Шејтам* сваки дан”. Овакав облик без речце *се*, која иначе представља обељеже медијалности и непрелазности, развио се зато што се осећа да су медијалност и непрелазност довољно изражени и без ње. Осим тога, врло су му блиски глаголи попут *ходајти*, *ићи* и др. (Стиловић 2012: 189). Илустроваћемо то следећим примерима.

„Претурио толике године, а *шејта* као паун” (Ј. Веселиновић). „*Шејтајући* тако у разговору по соби, оба човека су застала код прозора” (И. Андрић, *Травничка хроника*). „*Шејтајући* тако дуго, угледа одједном нејасан лик како иде друмом” (И. Андрић, *На Дрини ћурија*). „Никад нисам мислио да ће Агамемнони *шејтајти* по мом завичају” (М. Црњански, *Дневник о Чарнојевићу*). „Стигох у Париз и ево ме где *шејтам* јужном обалом Сене” (М. Миланковић, *Кроз царство наука*). „Понекад бисмо *шејтали* градом” (В. Арсенијевић, *У њојталубљу*).⁷

Глагол *контајтирати* („остварити контакт с неким, ступити, ступати у везу, комуницирати”) функционисао је као непрелазан, што значи да је именичка јединица уз њега стајала у инструменталу („контактирати с неким”), а не у акузативу („контактирати некога”). Тако га доносе речници, тако и нормативни приручници (РСЈ 2007; КЛАН 2004: 146; Стиловић 2012: 187; ПИПЕР и др. 2022: 197). Међутим, у новије време врло раширена употреба прелазног облика овог глагола учинила је да се почне прихватати и овај облик. Мирослав Николић, приређивач ијекавског издања једнотомника, унео је у Рјечник и овај прелазни облик.⁸

Процес превирања пролази и изворно непрелазни глагол *йасити*, који је такође у једном свом значењском одеку почео да се употребљава као прелазан. Често се чује – *йао је исити*, *йао је майуру*, што је, могуће, добијено аналогизмом према *йоложити исити*. Међутим, то још увек није норма, не

⁶ Први пример је узет из грађе за Речник САНУ, а остали из СрпКор2021.

⁷ Први пример је узет из грађе за Речник САНУ, а остали из СрпКор2013.

⁸ Рјечник: *Рјечник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2021.

припада књижевном језику. Може се, бар засада, рећи само *ѣао је на исѣиѣу, на маѣури* и сл.

Поједини транзитивни обрти који настају у савременом језику, нарочито у језику спортског новинарства, потпуно су некњижевне синтаксичке творевине и о њиховом нормирању, бар засада, никако не може бити речи. То су конструкције типа *ѣобедѣиѣи уѣакмиѣу, скочиѣи резулѣаѣи, скакаѣи висину, ѣрчаѣи сѣазу* и сл.⁹

Када говоримо о развоју прелазности код појединих изворно непрелазних глагола српског језика и прихватању, односно неприхватању новонасталог језичког стања, у вези с тим занимљиво је прочитати шта о томе каже Ирена Грицкат. „Стручњак који се бави граматиком енергично ће одбацити ово као савремено загађивање језика, али ће постати нешто мање огорчен ако се упозна с чињеницом да је лагано и неумитно продирање прелазности у раније непрелазне глаголе, разливеност у многим питањима око прелазних и непрелазних облика, а у органској вези с тиме и специфично понашање српскохрватских трпних придева – давнашња одлика нашег језика. Према томе није сасвим извесно да ће нормативна граматика будућих покољења бити неумољива према оваквом типу изражавања. Семантичке потребе, а с друге стране неки упорни пркос у данашњем говору, као да најављују скоро мирење с њиме” (Грицкат 1983: 94).

Скренули смо пажњу само на неке појаве и промене у језику које су донели време и пракса. Њих је, разумљиво, далеко више – и оних којима су се граматичка правила повиновала и оних које норма још не прихвата. Време ће показати у којим случајевима ће, и да ли ће, пракса преовладати. На лингвистима је да пажљиво надзиру промене.

Л и т е р а т у р а :

- Алановић 2018: Миливој Алановић. „Зависна реченица с везником *без да* (одлука Одбора за стандардизацију српског језика).” *Језик данас: ѣласило Маѣиѣе срѣске за кулѣуру усмене и ѣисане речи* н. с., бр. 12.
- Витас–Станковић–Крстев 2025: Душко Витас, Ранка Станковић, Цветана Крстев. „О фамилији корпуса савременог српског језика СрпКор.” *Зборник радова са конференције ЈуДиГ – Јужнословенски језици у дѣиѣѣалном окружењу* (прихваћен за публикавање), Филолошки факултет Универзитета у Београду.

⁹ Иако говоримо о савременом језику, мора се приметити да појава оваквих конструкција и није сасвим нова. Ирена Грицкат наводи сличне примере од пре педесетак година: „трчао је стазу десет секунди”, „надам се да ћемо пливати добре резултате” и сл., и с извесним изненађењем констатује да у латинском наилази на *stadium currere*, где је исти глагол кретања („трчати”) на исти начин прелазан или на *freta natare* („пливати море”, тј. преко мора) (Грицкат 1975: 232).

- Вуковић 1937: Јован Вуковић. „О погрешној употреби ближег објекта уз извесне глаголе.” *Наш језик* V/9–10: 267–275.
- ГОРТАН-ПРЕМК 1975: Даринка Гортан-Премк. „О употреби двају глагола: 1. користити (се); 2. захвалити (се).” *Наш језик* XXI/4–5: 270–274.
- ГРИЦКАТ 1975: Ирена Грицкат. *Сјудије из историје српскохрватског језика*, одељак: *Нейрелазност и прелазност*. Београд: Народна библиотека СР Србије, 229–264.
- ГРИЦКАТ 1983: Ирена Грицкат. „Наш стандардни језик као пратилац општих облика културе.” *Зборник за филологију и лингвистику* XXVI/2: 81–99.
- ЈЕЗИК ДАНАС 2024: *Језик данас: Гласило Мајнице српске за културу усмене и писане реч*. Нови Сад: Матица српска, бр. 23.
- КЛАЈН 1987: Иван Клајн. *Речник језичких неодоумица*. Београд: Нолит (друго, прерађено и допуњено издање).
- КЛАЈН 2004: Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић. *Српски језички приручник*, одељак: *О склопу реченице. Рекција*. Београд: 139–164.
- МОСКОВЉЕВИЋ 1933: Милош Московљевић. „Клонимо се варваризама.” *Наш језик* I/2: 76–84.
- ПАБИРЦИ 1936: „Језички пабирци.” *Наш језик* IV/7: 219–221.
- ПИПЕР и др. 2022: Предраг Пипер, Иван Клајн, Рајна Драгићевић. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска (четврто, измењено и допуњено издање).
- ПИСМА 1951: „Писма уредништву.” *Наш језик* III/1–2: 50–65.
- ПОУКЕ 1933а: „Језичке поуке.” *Наш језик* I/5: 154–158.
- ПОУКЕ 1933б: „Језичке поуке.” *Наш језик* I/9: 283–287.
- ПОУКЕ 1936: „Језичке поуке.” *Наш језик* IV/9–10: 283–288.
- РЈЕЧНИК: *Рјечник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2021.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*. Нови Сад – Загреб: Матица српска и Матица хрватска. 1967–1969, књ. I–III; Нови Сад: Матица српска, 1971–1976, књ. IV–VI.
- РСЈ: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- СРПКОР2013: *Електронски корпус српског језика*. Математички факултет Универзитета у Београду (аутори: Душко Витас и Милош Утвић).
- СРПКОР2021: *Електронски корпус српског језика*. Друштво за језичке ресурсе и технологије (аутори: Душко Витас и Ранка Станковић).
- СТЕВАНОВИЋ 1951: М.[ихаило] С.[тевановић]. „Писма уредништву.” *Наш језик* III/1–2: 50–65.
- СТИЈОВИЋ 2012: Рада Стијовић. *Језички савјетник*. Београд: Чигоја штампа.
- ФЕКЕТЕ 2008: Егон Фекете. *Језичке доумице. Књига група*. Београд: Београдска књига.

Рада Стијовић
Институт за српски језик САНУ
stijovicr@yahoo.com

КАДА ИЋИ ЗНАЧИ ШТО И ОТИЋИ И ДОЋИ ШТО И ДОЛАЗИТИ

Још о глаголском виду

Глаголски вид (или аспект) као граматичка категорија глагола у словенским језицима, а међу њима и српском, према којој глаголи могу бити несвршени или имперфективни (нпр. *іледайіи, нагайіи се, йевайіи, чийайіи*) и свршени или перфективни (нпр. *ірануііи, лећи, родийіи се, синуііи*) (Пипер–Клајн 2014: 175–180; Ломпар 2016: 312–319), обележава се уз одредничку реч у речницима готово свих врста и намена одговарајућим скраћеницама – квалификаторима *свр./pf.* или *несвр./impr.* Ово је категорија коју изворни говорници усвајају са усвајањем матерњег језика, а странцима је веома тешка за савладавање, па чак и говорним представницима словенских језика при учењу другог словенског језика, јер глаголи нису истог вида у сваком језику. Наравно, у језицима у којима глаголски вид није „уграђен” у саму реч, као што је то, рецимо, код нас, он се може изразити другим средствима, као што су глаголски облици, употреба прилога, одговарајућих врста зависних реченица и других израза итд.

Посебну тешкоћу могу задати двовидски глаголи, тј. глаголи који се могу употребити у оба вида, али се у одређеној ситуацији остварује увек један вид – свршени или несвршени. Као типични представници двовидских глагола у граматицама српског језика обично се наводе глаголи *видејіи* и *чуііи, ручайіи* и *вечерајіи*, као и глаголи страног порекла на *-ирајіи, -исајіи* и *-овајіи*, нпр. *йтелефонирајіи, йтелейрафисајіи, командовајіи* и сл. Овакви глаголи у речнику уз одредницу садрже оба наведена квалификатора. Међутим, посебно су занимљиви они глаголи који имају више значења, а који у одређеним значењима имају један вид, а у одређеним значењима могу бити двовидски. Узмимо као пример поменути глагол *командовајіи* и опис његова прва два значења у Речнику САНУ, где видимо да је у првом значењу овај глагол двовидски, а у другом само несвршени. Поред квалификатора, о томе нам говори и вид глагола употребљених у дефиницијама ових глагола. По правилу, у дефиницији се мора подударати вид глагола који се дефинише са видом глагола којима се дефинише, па се у случају двовидских глагола у дефиницији наводе глаголи и свршеног и несвршеног вида одговарајућег значења.

кòмāндовати свр. и несвр.

1. *изда(ва)ііи крайіку војничку зайовесіі, наређење, команду (1); зайоведийіи, зайоведайіи, наредийіи, наређивайіи.*

2. *несвр.* (неким или нечим, некоме или нечему или без допуне, ређе некога или нешто) а. *бийіи зайоведник (некоме, нечему), уйрављајіи, владајіи (нечим).*

Двовидски глаголи су често они којима се означава опажање (*видеџи*, *чуџи*), узимање хране и пића (*ручаџи*, *вечераџи*, *јесџи*), ступање у сродничке односе (*браџи*, *миџи*, *кумиџи*), ударање, гађање (*биџи*, *џуцаџи*, *џуџи*) итд. (овде подсећамо на наш чланак о „глаголима који дупло виде” СПАСОЈЕВИЋ 2015, где је речено нешто више о њима као целини).

Глаголи кретања у савременом српском језику не представљају лексичко-семантичку групу глагола код којих се може очекивати двовидност. Глагол *ићи* спада у типичне представнике глагола кретања и несвршеног је вида. Међутим, видске вредности глагола су у далекој прошлости биле другачије, јер се ова категорија развијала и уобличавала с временом. Трагове тога можемо наћи и у савременом српском језику. Тако је глагол *ићи* у историјском развоју могао бити и свршеног вида и значио је ‘поћи’. Тек се у старословенским споменицима јавља са префиксом *ѡ-* (Грицкат 1957–1958: 74–75). Настанком свршеног парњака *ѡћи* са значењем почетка кретања, глагол *ићи* губи могућност да буде и свршен, јер новонастали глагол са префиксом преузима улогу свршене видске вредности глагола *ићи* и овај се глагол са свршеним видом у значењу почетка кретања престаје употребљавати. Остаци свршености глагола *ићи* у значењу ‘поћи, кренути’ видљиви су, рецимо, у примеру из бајке о златној јабуци и девет пауница *Најѡсле науми да иде у свијет да ѡражи своју ѡауницу* из Вукових Српских народних приповједка (Речник САНУ). Овакве употребе су сасвим уобичајене у свакодневном говору, као у примерима: *Каг будеш ишла најѡље, не заборави да ѡнесеш смеће*; *Морам да идем, закаснићу*; *Можеѡће ићи, ѡреѡлед је заврѡен* итд. Чињеница да се глаголом *ићи* у овим примерима изражава будућност, намера, могућност ствара утисак „целине”, па је могуће да овакво окружење омогућава испољавање свршености.

Глагол *доћи/доћи* настао је додавањем префикса *до-* глаголу *ићи*. Како је префиксација несвршених глагола и средство промене њиховог вида, у овом процесу, осим промене значења, добијамо и глагол свршеног вида, са основним значењем завршетка кретања: ‘ходом или било каквим кретањем стићи, доспети, приспети’: *Кад дођеш код баке, јави ми се*. Овај глагол има веома велики број значења, на којима се нећемо задржавати. Међутим, пажњу привлаче она значења која пред дефиницијом у Речнику САНУ и једнотомном *Речнику срѡскоѡ језика* Матице српске имају обележје „и несвр.”.

Могућност појаве и свршеног и несвршеног вида уочава се у следећим значењима глагола *доћи*:

‘пасти, падати у одређено време, имати своје место у временском току’: *Кад празник дође (= ѡагне, свр.) у суботу, не преноси се нерадни дан на понедељак*. *Јовањдан дође (= ѡага, несвр.)* ове године у недељу (РСЈ).

‘досећи, досезати до неке тачке, границе (о правцу простирања, дужини нечега итд.)’: Кад вода *дође* (= *досеће*, *свр.*) до следећег подеока, мора се отворити брана. Коса јој *дође* (= *досеже*, *несвр.*) до пола леђа.

‘наћи се, налазити се негде, заузети, заузимати своје место (у склопу, низу, размештају нечега), спадати’: Одједном у тој гомили ја *дођох* (= *нађох се*, *свр.*) тик до ње. На мом апарату дугме за појачавање звука *дође* (= *налази се*, *несвр.*) сасвим десно (Речник САНУ).

‘отпасти, отпадати; припасти, следовати (о појединачним деловима, члановима који спадају у неку целину или јој одговарају)’: У свакој серији *дође* (= 1. *ошћадне*, *свр.*; 2. *ошћага*, *несвр.*) 15% сијалица у робу с грешком. На двадесет болесника *дође* (= 1. *слеђује*, *несвр.*; 2. *прићадне*, *свр.*) један лекар (Речник САНУ).

‘(у)чинити се, оставити, остављати утисак’: Опазим једног старца, који ми *дође* (= *учини се*, *свр.*) познат (Речник САНУ, М. Јакшић). Ово увек исто буђење природе, *дође* јој (= *чини се*, *несвр.*) као нешто ново (Речник САНУ, Јанковић Мил.).

‘испасти, испадати по цени, тежини и др.’: Тако ће им лист *доћи* (= *исћасћи*, *свр.*) много јефтиније (Речник САНУ). Велики морски рак ... може *доћи* (= 1. *ићежити*, *несвр.*; 2. *исћасћи на мери*, *свр.*) по двије оке један (Речник САНУ, НПосл Вук).

‘десити се, дешавати се, испасти, испадати’: Зашто вам бомбе кад имате брзометке...? – Треба. *Дође* (= *деси се*, *исћадне*, *свр.*) опкољен си, навали непријатељ (Речник САНУ, А. Крстић). Иако му стално шаље новац, често *дође* (= *дешава се*, *несвр.*) да нема ни пребијене паре.

Значење којим се изриче припадност у одређеном степену сродства обележено је само као несвршено: Тај писац му *дође* (= *се ћага*, *несвр.*) деда по мајци (РСАНУ). Он му *дође* (= *се ћага*, *несвр.*) брат од стрица.

Несвршеног вида је овај глагол у значењу ‘дуговати’, које је карактеристично за разговорни језик, и то када је комуникација међу саговорницима неформална: *Дођеш* ми (= *дуђујеш*, *несвр.*) ручак. Узимао је све по мало, и тако ми је *дошао* (= *је дуђовао*, *несвр.*) скоро хиљадарку.

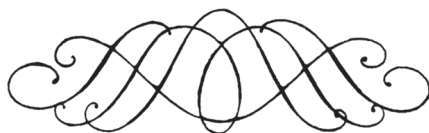
Речници и примери показују двовидност у бројним значењима глагола *доћи*, који вероватно никада не бисмо навели као пример за двовидски глагол. И најбољи познавалац српског глаголског вида, како у садашњости тако и у прошлости, Ирена Грицкат (1957–1958: 95–98) истиче немогућност развоја двовидности из перфективности, чему су управо доказ префиксирани глаголи, какав је наш глагол *доћи*. Она даје могућност да префиксирани глаголи могу бити двовидски ако је реч о деноминалима, позајмљеницама и калковима, што опет није случај са нашим глаголом. Као што смо видели на примеру глагола *ићи*, префиксирани глагол може преузети улогу видског парњака, али не и обе видске вредности. Дакле, тешко је говорити и о остацима старог стања. Одакле онда глаголу *доћи* и несвршени вид? Иако изражава целовитост одређене ситуације, глагол *доћи* је у оним реченицама у којима је могуће употребити оба вида могао бити протумачен и

супротном видском вредношћу а да се не промени значење (рецимо, када се означава понављана радња). Но, он је могао у одређеним контекстима означавати и особину, својство или стање, по свој прилици привремено, које настаје као последица догађаја који се означава свршеним глаголом, те се могао интерпретирати као несвршени глагол. Лексикографи су ту могућност двојачке видске интерпретације препознали и на њима доступан начин обележили. Одговор на ово сложено питање, које се може тумачити на различите начине, остаје проучаваоцима глаголског вида и сродних појава.

Л и т е р а т у р а :

- Грицкат 1957–1958: Ирена Грицкат. „О неким видским особеностима српскохрватског глагола.” *Јужнословенски филолоџ* XXII: 65–130.
- ЛОМПАР 2016: Весна Ломпар. *Вршће речи и љрамајичка љракса (од Вука до данас)*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- ПИПЕР–КЛАЈН ²2014: Предраг Пипер, Иван Клајн. *Нормативна љрамајичка српској језика*, друго, измењено и допуњено издање. Нови Сад: Матица српска.
- РМС: *Речник српскохрватској књижевној језика*. I–VI. Нови Сад (I–III и Загреб): Матица српска (I–III и Матица хрватска), 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*. XXII. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- РСЈ: *Речник српској језика*. Нови Сад: Матица српска, 2018.
- СПАСОЈЕВИЋ 2015: Марина Спасојевић. „Који глаголи у српском језику дупло виде?” *Језик данас* XI, бр. 5–6: 4–8.

Марина Спасојевић
Институт за српски језик САНУ
marina.spasojevic@isj.sanu.ac.rs

Милица Мркоњић

**ЛИНГВИСТИЧКЕ ИНОВАЦИЈЕ:
УПОТРЕБА СКРАЋЕНИЦА У СРПСКОМ ЖАРГОНУ
И ЊИХОВ ПРЕНОС СА ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА
У УСМЕНУ КОМУНИКАЦИЈУ***

У овом раду испитивали смо које, пре свега новије, скраћенице изворни говорници српског језика најчешће користе, колики је утицај друштвених мрежа, колико рапидно се овај аспект језика мења, да ли се (и на који начин) увиђају разлике међу припадницима различитих генерација, као и колики је уплив скраћеница у усмену комуникацију. Коришћењем анкете међу корисницима друштвених мрежа различитих полова и старосних група, утврдили смо да су скраћенице постале интегрални део свакодневне комуникације, посебно међу млађим генерацијама. Наши резултати показују да већина испитаника добро разуме ове скраћенице, али перцепција њихове прикладности варира у зависности од контекста. Друштвене мреже значајно утичу на ширење и учесталост коришћења скраћеница, што указује на динамичност и прилагодљивост језика дигиталном добу. Истраживање сугерише да скраћенице постају све више интегрисане у свакодневни говор, али да је фреквентност њихове употребе још увек већа у писаној комуникацији.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: новије скраћенице, друштвене мреже, писана комуникација, усмена комуникација, разговорни стил, жаргон

* Овај рад урађен је под менторством асистента мр Марине Шафер, а настао је на основу истраживања спроведеног на основним студијама групе Српска филологија: српски језик и књижевност на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду.

1. Увод

Дигитална револуција је рапидан процес који се огледа у свим сферама људског живота и деловања, па тако и у језику. Када је реч о комуникацији путем друштвених мрежа и интернета, не можемо да не приметимо којом брзином се језик такве комуникације мења, прилагођава савременим трендовима, те улази у језик свакодневице. Ивана Лазих Коњик наводи да је разлог све веће употребе скраћеница у писаној комуникацији изазван потребом да се порука пренесе што брже и што једноставније, како би се уштедели и време и простор. Наиме, када су тек почеле да се појављују СМС поруке и мобилни телефони, постојало је ограничење од 160 карактера, те су људи користили скраћенице како би успели да пренесу поруку у задатом оквиру (Коњик 2023: 73). Даљим развојем технологије, појавом паметних телефона, разних друштвених мрежа и апликација за размену порука (Facebook, Instagram, Twitter, Snapchat, TikTok, WhatsApp, Viber...), људима, а нарочито младима, постали су доступни садржаји из свих крајева света. Развијајући се највише под утицајем енглеског језика, многи трендови су се имплементирали и у српски језик, а традиција скраћивања порука ради уштеде времена наставила се упркос томе што ограничење у погледу карактера више не постоји. Употреба скраћеница, дакле, није замрла него је еволуирала, а скраћенице су постале саставни део језика дописивања и интернет културе (Коњик 2023: 73).

Ипак, шта се дешава када овај начин комуникације почне да се појављује и у усменој комуникацији? Већ је познато да је језик функционално поливалентан (што се односи и на српски језик), односно да се дели на неколико функционалних стилова – разговорни, административни, научни, публицистички и књижевноуметнички. У овом раду, посебну пажњу ћемо посветити разговорном стилу – његовој писменој, али и усменој реализацији. Треба напоменути да постоји разлика између термина *разговорни стил* и *усмени јавор*, те да ова два појма нису синонимна (Тошовић 1988: 141).¹ Разговорни стил својствен је понајпре усменој комуникацији, али није редак ни у писаној, нарочито последњих година, када се употреба тог стила у писаном облику све више шири и на сфере јавне комуникације, нпр. коментари на вестима, спортске анализе и коментари и сл.² У писаном варијетету постоје

¹ „Наш термин разговорни језик се у великој мери поклапа са оним што се подразумева под свакодневним или непланираним” (Савић–Половина 1989: 47).

² Душка Кликовац наводи неке основне разлике између говореног и писаног варијетета овог стила, те да се диференцијација превасходно истиче у томе што се приликом говора користимо прозодијом и парајезичким средствима (гестови, мимика, поглед...), што олакшава комуникацију за коју се претпоставља да је са неким кога познајемо и ко је смештен у исти контекст као и ми (2008: 161–162).

делимични пандани овим парајезичким средствима у виду емотикона, стикера, гифова, ефеката и слично, који такође имају функцију одсликавања емоционалних стања пошиљаоца поруке. Ипак, свесни смо да се писана комуникација, нарочито када су у питању друштвене мреже и дигитална писменост, све више популаризује међу свим говорницима српског језика, нарочито међу припадницима млађих генерација. У жаргону младих, све чешће се користе скраћенице, како због уштеде времена, тако због навике и праћења трендова.³

Иако скраћенице нису нужно новотворевина, највише замаху су узеле у последње две деценије. С обзиром на то да неке од њих (попут назива институција) ипак јесу опште познате и прихваћене, навешћемо само укратко творбене modele новијих скраћеница које су запажене у говору младих. Творбени модели, према подели коју нуди И. Лазих Коњик, јесу: скраћенице настале изостављањем самогласника (*хвл* – хвала), скраћенице настале употребом само првог слова (*ћ* – ћао), почетно скраћивање без употребе тачке (*goī* – договорено), изостављање почетног дела речи (*ћа* – свиђа), бележење иницијалних слова сваке речи у изразу (*ннч* – нема на чему), скраћенице преузете из енглеског (*ty* – thank you) (2023: 76–80). Неке скраћенице (попут *omg*, *lol*, *btw*) из последње групе нашле су своје место и у *Српском речнику новијих англицизама* (2021), где се објашњава њихова употреба, значење, као и правописна решења, што нам показује да нашем језичком осећају, али и свести, скраћенице више не представљају необичност. Увиђамо њихово постепено прихватање у систем.

Појава све већег броја речника скраћеница у разним подручјима (углавном на хрватском говорном подручју) сведочи о томе колико су оне постале део свакодневног језичког израза (DUNATOV 2024: 19). Ауторка наводи и да су скраћенице „израз језичне креативности, те да су постале дио скоро свакога комуникацијског текста на друштвеним мрежама”. Она у свом раду даје кратак преглед неких новијих скраћеница и наводи три типа творбе скраћеница, а то су акроними (*LOL*, *лџ*), слоговне скраћенице (*искр* – искрено) и дуже скраћенице (*Webcam* < Webcamera). У раду Мије Бено (2019: 8), такође се наводи неколико истих најчешћих скраћеница, с тим што ауторка наводи да се скраћенице „не користе искључиво за комуникацију преко

³ „Жаргоном се може назвати сваки неформални и претежно говорни варијетет неког језика који служи за идентификацију и комуникацију унутар неке друштвено одређене групе – по професији, социјалном статусу, узрасту и слично – чије чланове повезује заједнички интерес или начин живота, а која уз то може бити и територијално омеђена. Жаргон је обележен специфичним језичким средствима, пре свега лексичким и фразеолошким, а изузетно и граматичким и фонолошким. Отуда је он слабо разумљив другим говорницима истог језика, који га често негативно вреднују у подразумеваној опозицији према стандардном или књижевном језику” (Бугарски 2003: 9).

интернета него су постале уобичајене и у разговору ‘лицем у лице’”. Иако су у питању извори хрватских аутора, наведене скраћенице су исте и у српском језику.

1.1. Циљ истраживања

Основни циљ овог истраживачког рада јесте да се забележе скраћенице које се најчешће користе у свакодневној комуникацији путем друштвених мрежа. У том погледу, испитале би се разлике које се јављају међу генерацијама, колико брзо долази до промена, као и какво је стање у усменој комуникацији, те да ли је (и ако да, колико) уплив скраћеница ту спорији него у препискама. Поред тога, желели смо да истражимо перцепцију испитаника о прикладности употребе скраћеница у различитим ситуацијама, као и њихов утицај на квалитет комуникације. Тежили смо да пружимо дубље разумевање како дигитална комуникација утиче на еволуцију језика (и културе), те да идентификујемо потенцијалне дугорочне последице овог феномена.

1.2. Методологија истраживања

За потребе истраживачког рада, креиран је упитник у апликацији Гугл-формс (Google Forms), који је био анониман и састојао се из четири основна дела. Први део упитника односио се на социодемографске факторе попут пола, старости, типа средине у којој испитаник живи, да ли му је српски матерњи језик и колико често користи друштвене мреже. Питање које се односило на матерњи језик служило је као контролно, с обзиром на то да су нам у фокусу били изворни говорници српског језика, те они којима српски није матерњи нису ушли у даљу анализу.

Други део упитника представљао је скалу процене, а од испитаника се захтевало да изнесу свој став према тврдњама које су биле наведене – оцена 1 била је најнижа („уопште се не слажем”), а оцена 5 највиша („у потпуности се слажем”). Тврдње су се односиле на њихову изложеност скраћеницама приликом дописивања на друштвеним мрежама, њихове ставове према новијим скраћеницама у језику уопште, да ли се односе превасходно на језик младих, као и да ли сматрају да новије скраћенице настале под утицајем дигиталног доба ‘скрнавe’ језик.

Трећи део упитника састојао се од осам замишљених дијалога, који су испитаницима дали довољан увид у одређени контекст, како би унели скраћеницу за коју мисле да би ту могла да се нађе. На овај начин хтели смо испитати колико употреба скраћеница долази природно и спонтано, као и колико је развијен опус оних који могу да употпуне реченицу у контексту.

Ana: Otkazali su žurku večeras. *

Teodora: Jaoo, baš _____, baš mi se išlo.

Текст кратког одговора

Слика 1. Пример питања из прве дела упитника – очекивани одговор је „бзвз”

У четвртм делу упитника проверили смо учесталост појаве одређених скраћеница у усменој комуникацији. Такође смо од испитаника тражили да самостално наведу неке скраћенице које користе, а нису се нашле у упитнику. На крају им је постављено питање отвореног типа, где се од њих очекивало да изнесу своје мишљење о томе да ли скраћенице обогаћују или осиромашују језик и краће објашњење свог мишљења и опредељења.

Упитник је био дистрибуиран путем интернета и био је доступан испитаницима из Србије и Босне и Херцеговине. Након коначног затварања анкете, подаци су прегледани, сортирани и подвргнути анализи. Кориштење онлајн упитника омогућило је широку доступност и једноставно прикупљање података од испитаника различитих демографских карактеристика. Упитник је био на латиници (в. Прилог на крају рада).

1.3. Структура испитаника

Анкетирано је 156 испитаника – 102 особе женског, а 54 мушког пола. Ови подаци нису узети у обзир као дистинктивни, с обзиром на то да ни у самом циљу истраживања није био фокус на томе да ли друштвене мреже и/или скраћенице користе више особе мушког или женског пола. Свакако, у будућности би било интересантно испитати и ову појаву, односно да ли је пол у корелацији са употребом скраћеница у комуникацији на интернету и ставовима према њима.

Што се тиче старосне доби, неуједначен је број испитаника прве (до 18 година) и треће групе (од 36 година) у односу на другу групу испитаника (оних између 19 и 35 година), а овај податак смо узели као релевантан због тежње да се објасни корелација старосне доби и употребе скраћеница на друштвеним мрежама унутар сваке од тих група, а што се касније наводи у анализи. У првој групи испитаника било је њих 21 (13,5%), у другој 113 (72,4%) и у трећој 22 (14,1%).

Испитаници су углавном били из градских, односно урбаних места (њих 119), док је из руралних подручја било 8, а мешовитих 29 испитаника. Овај критеријум на крају није узет у обзир због велике неуједначености. Скоро сви испитаници (154) користе друштвене мреже свакодневно. Два испитаника

која нису навела ту опцију рекла су да друштвене мреже користе или неколико пута недељно или неколико пута месечно, што нам показује колико су постале неизоставан део наше свакодневице и комуникације.

2. Анализа

Анкета је показала да највећи број испитаника (њих 94) често користи скраћенице приликом дописивања, њих 18 остаје неутрално и дају оцену 3 ('нисам сигуран/на'), док 44 особе наводе да ретко користе скраћенице приликом дописивања. На појединачном нивоу, у првој старосној групи, чак 90,5% испитаника те старосне групе користи скраћенице у свакодневној комуникацији, док то исто ради 61,1% испитаника друге старосне групе и 27,3% испитаника треће старосне групе. Дакле, што се тиче корелације старосне доби и употребе скраћеница, општи тренд показује да млађе генерације више користе скраћенице у комуникацији на друштвеним мрежама, док старије генерације то чине знатно ређе. Ове разлике одражавају технолошке промене, али и социјалне норме које се развијају у складу са генерацијским карактеристикама.

Упркос броју испитаника који сами не користе скраћенице, не постоје испитаници који су навели да их ипак не виђају у комуникацији са другима. Скоро је једнак број испитаника који су навели да најчешће виђају скраћенице на енглеском (њих 70) и испитаника који најчешће виђају скраћенице на српском језику (њих 61). Ипак, како је било и очекивано, енглески је у мањој предности, али видимо да ни скраћеница у српском не мањка, као и то да не каскају за променама које са собом доноси рапидан унос англицизама у српски језик. Податак који изненађује јесте да је само 80 испитаника – од укупног броја – изнело чврст став о томе да су скраћенице искључиво везане за младе, док је остатак испитаника (њих 76) ипак мишљења да није тако, те да скраћенице користе и старији. Иако је можда субјективни осећај испитаника такав, горе наведени подаци показују да скраћенице ипак јесу чешће у жаргону млађих генерација. Међутим, упркос честој употреби, само 49 испитаника сматра да су скраћенице незаобилазне у свакодневној комуникацији, док њих 76 сматра да се комуникација без икаквих проблема може свакодневно водити без употребе скраћеница. Треба имати на уму да је овде 31 испитаник дао оцену 3 ('нисам сигуран/сигурна'), те би било занимљиво испитати у будућности да ли су се (и како) ставови у овом погледу мењали. Чак 72 особе (46,2%) сматрају да скраћенице постепено улазе и у усмену комуникацију, док 57 испитаника (36,5%) сматра да то није случај или да је мало вероватно. Поново, 27 испитаника (17,3%) остаје неутрално, те не знамо којој ће се страни приклонити у будућности. Од оних који

сматрају да скраћенице постепено улазе у усмену комуникацију, њих 52 (72,2%) припада другој старосној групи испитаника, што указује на то да ова старосна група највише препознаје овај феномен.

На крају другог дела упитника, испитали смо сам став испитаника према скраћеницама, односно да ли сматрају да оне скрнавe и штете језику. Мада И. Коњик Лазић у свом раду наводи да у нашем дискурсу нема довољно истраживања која би детаљније зашла у срж одговора на такво питање, те да, према постојећим истраживањима, скраћенице ипак не одузимају ништа од самог (стандардног) језика, него га, напротив, обogaћују, наши резултати су показали да се са таквим мишљењем слаже свега 47 испитаника (30,1%). Остали, а овде предњаче они који имају 36 година или више (81,9% те старосне групе), упркос свакодневnoj изложености скраћеницама и њиховoj употреби, ипак сматрају да оне штете језику и квалитету комуникације.

2.1. Трећи део упитника

У трећем делу упитника испитаницима су биле понуђене кратке реченице, а од њих се тражило да на празнину упишу скраћеницу која се по њиховом личном језичком осећању уклапа у задати контекст. Скраћенице које смо ми имали на уму (овим редом) јесу: *omg*, *lol*, *нзм*, *wtf*, *нмј/идк*, *бзвз*, *брџ*, *мсм*,⁴ али су прихваћене и друге скраћенице које су се уклопиле у контекст реченица. Испитаницима је било наглашено да могу да ставе било коју скраћеницу за коју сматрају да би се уклопила у задати контекст.

У првом примеру, поред *omg*, које заиста јесте било најчешће, јавили су се и примери: *офс* ('of course'), *лоџ* ('логично') и *бџм* ('Бога ми'). У другом примеру, поред *lol*, јављају се примери: *омг* ('oh my god'), *лмао* ('laughing my ass off')⁵, *мн* ('мени'), *брџ* ('brate'), *сџв* ('стварно') / *озб* ('озбиљно'), *букв* ('буквално'). У трећем примеру, где се очекивало *нзм*, најчешћи одговори поред те скраћенице били су: *јбџ* ('јебига'), *аџс* ('апсолутно'), *букв* ('буквално'), *сџец* ('специјално'), *искр* ('искрено'). У четвртном примеру очекивано, али и најчешће, било је *wtf* ('what the fuck'). Скоро сви испитаници дали су тај одговор, поред оних који су оставили поље празним. У петом примеру скоро је јединствен одговор већине, а то је очекивано *нмј* ('немам појма'), са енглеском варијантом *идк* ('I don't know'). У шестом примеру су такође сви дали очекивани одговор *бзвз* ('безвезе'). У овом примеру је избор

⁴ Скраћенице из енглеског језика у раду су написане латиницом, с обзиром на то да се тако пишу у оригиналу и да се тако најчешће користе.

⁵ Скраћенице попут *lol*, *лмао*, *wtf* користе се скоро искључиво у скраћеним облицима, тј. почињу да се доживљавају као узречице, док је свест о томе од чега је скраћеница настала код већине људи потиснута.

скраћеница које би се ту уклопиле био најужи, што указује на то да и контекст саме реченице може утицати на одабир скраћенице. У седмом примеру је већина испитаника ставила *брѝ* (‘brate’), али је било и *јбѝ* (‘jebote’) и *блн* (‘bolan’, дијалекатски обојено, карактеристично за БиХ) и *ѝари* (од ‘другари’, карактеристично за предео Новог Сада). У последњем, осмом примеру, осим *мсм/мслм* (‘мислим’), једини пример који је неколицина испитаника дала, а који се граматички и значењски уклапа у контекст, јесте *кнѝм* (‘контам’). Још неки примери који се нису уклапали били су: *нзм, ззм, вљд, нмѝ*. Реченица је гласила: „*Па _____ га ће биѝи ѝоѝло, али нисам ѝлегао ѝроѝнозу.*”

Занимљиво је да испитаници који припадају трећој старосној категорији (36 година и више) углавном нису знали на коју скраћеницу да се ослоне (иако им је било наглашено да могу да употребе било коју), изузев скраћенице *бзвз*, која је једина коју су скоро сви ставили на право место. Такође, када је реч о начину скраћивања, иако је начин писања скраћеница углавном јединствен, постоје варијанте, нпр. *мсм/мслм, нзм/нзм/нез*, затим мешање енглеске и српске варијанте *нмѝ/idk*, као и појава да се енглеске скраћенице пишу ћирилицом, ако је испитаник тим писмом попунио цео упитник (*омѝ, вѝф, лол, лмао, идк...*). Што се правописа тиче, само један испитаник је стављао тачку после скраћеница, али само оних на српском (*букв.*), док је енглеске писао без њих. Такође, само један испитаник је све скраћенице у овом делу упитника писао великим словима (*OMG*), али то онда није радио у следећем делу, када их је наводио малим словима. Према *Српском речнику новијих англицизама* (2021), скраћенице *OMG* и *LOL* пишу се великим словима, док се у *Правопису српског језика* (Пешикан–Јерковић–Пижурица 2010: 150) наводи да се речи могу слободније скраћивати (у односу на нека од наведених правила скраћивања), али да треба водити рачуна да те скраћенице у контексту буду јасне и недвосмислене.⁶

2.2. Четврти део упитника

Четврти део упитника на почетку се односио на то колико често испитаници заправо користе неке скраћенице у усменој комуникацији. Конкретно смо навели скраћенице: *нмѝ* (‘не могу’), *мсм, ѝ* (‘ѝаба’), *omg, wtf, јбѝ, у ѝм, pls* (‘please’), *tnx, asap, idk, lol*. Иако чак 72 особе сматрају да скраћенице полако улазе и у усмену комуникацију, подаци из овог дела упитника показују другачије. Углавном је већина испитаника одговарала да наведене скраћенице ретко или никада не користи у усменој комуникацији, а примери који јесу успели да стекну овај статус јесу: *омѝ, лол, вѝф*. Мада ни код једног

⁶ „Све значајнијег утицаја на начине скраћивања имаће, нема сумње, нове технологије (рачунарска на пример)...” (Пешикан–Јерковић–Пижурица 2010: 150).

примера не постоји ситуација да га нико не користи у усменој комуникацији, те цифре су ипак ниске, што нам показује да, изузев англицизама који већ стичу својство узвика и код млађих се и не осећају као страни, уплив скраћеница у усмену комуникацију јесте актуелно дешавање, али није брзо колико се то дешава у писаном дискурсу.

Затим смо испитаницима поставили неколико кратких питања. Најпре смо поставили питање шта за њих значи скраћеница *нмй*, за коју сматрамо да се већ усталила у нашем језичком осећању, што је и потврђено чињеницом да су скоро сви одговорили исправно, тј. „немам појма”. Затим смо навели једну мање познату скраћеницу – *ннй* (‘није наш проблем’) – која се популаризовала међу млађим генерацијама путем друштвене мреже Тикток (TikTok) у последњих пола године (прва половина 2024), како бисмо видели колико брзо долази до уплива нових скраћеница и колико се брзо оне примају у један језички систем. Ипак, само 7 испитаника су знали значење ове скраћенице (већину чине особе млађе од 18 година), што показује корелацију употребе ове друштвене мреже и количине њеној изложености и трендовима у овом узрасту.

Поставили смо и питање које скраћенице користе, а да нису наведене у анкети, притом означавајући писану комуникацију графемом „П”, а усмену графемом „У”. Ми смо се овде фокусирали само на усмену комуникацију. Испитаници који јесу сматрали да неке скраћенице полако улазе и у усмену комуникацију, сложили су се да су то све до сада наведене скраћенице, с тим што је један испитаник навео *шббкбб* (‘шта би било кад би било’), што је свакако скраћеница која се неретко користи и није непозната изворним говорницима српског језика, нарочито онима који имају 25 година и више. У неком од будућих истраживања, било би занимљиво младима представити скраћенице које су старијима биле ‘нормалне’ и честе, те упоредити колико брзо оне ишчезавају из употребе. Осим ове, у усменој комуникацији навели су да користе: *иийг* (‘и тако даље’), *ж* (‘железничка станица’), *tbh* (‘to be honest’), *ngl* (‘not gonna lie’), *fr* (‘for real’), *pov* (‘point of view’) и *soz* (‘sorry’).

На крају је испитаницима постављено питање да ли сматрају да скраћенице обогаћују или осиромашују језик, те да укратко објасне зашто тако мисле. Иако већина испитаника верује да осиромашују језик, зато што, како наводе, „млади постају лењи”, „заборављају пуне облике речи и лепо изражавање” и „рогобатно звуче у усменој комуникацији”, а и „стиче се утисак да је неке мрско да се дописује са вама”, има и оних који немају јасан став или чак сматрају да скраћенице обогаћују наш језик. Многи испитаници су навели да нису ни били свесни колико скраћеница користе, и писмено и усмено, пре попуњавања анкете и освешћивања те појаве, што нам је такође показатељ колико флуидно и неприметно скраћенице улазе у један

језички код. Највише се замера то што у српски језик све више улазе енглеске скраћенице, за које испитаници наводе да им не би сметале када би имале еквивалент на српском. Ипак, као што је већ наведено, постоје и они који сматрају да су скраћенице просто средство којим се олакшава и убрзава комуникација, те да примећују њихов уплив и у усменој комуникацији, иако сматрају да би требало да остану у домену друштвених мрежа и текстуалних порука.

3. Закључак

Резултати нашег истраживања показали су да су скраћенице постале интегрални део свакодневне комуникације, посебно међу млађим генерацијама. Скраћенице, превасходно оне које су у српски језик дошле из енглеског језика, али и оне које бисмо назвали домаћим (настале скраћивањем речи у српском), често се користе на друштвеним мрежама, али своје место постепено проналазе и у усменом говору. Фреквенција употребе ових скраћеница варира превасходно у зависности од старосне групе. Млађи испитаници чешће користе скраћенице, што може бити повезано са већом изложеношћу дигиталним медијима и новим облицима комуникације, који се убрзано мењају. Такође, истраживање је показало да већина испитаника добро разуме значење скраћеница које се користе на друштвеним мрежама. Ово разумевање доприноси ефикаснијој комуникацији и брзом преношењу порука у дигиталном окружењу. Међутим, неки испитаници су изразили збуњеност или нелагоду када се скраћенице користе у усменој комуникацији, што указује на постојање разлика у перцепцији прикладности коришћења скраћеница у различитим контекстима, али и међу припадницима различитих старосних група и генерација. Друштвене мреже не само да промовишу употребу скраћеница већ и утичу на њихово ширење у свакодневном говору. Ова интеграција указује на динамичност и прилагодљивост језика у дигиталном добу.⁷

⁷ Ипак, на који начин можемо говорити о томе шта је добро или лоше за језик, најбоље је можда изразио Ранко Бугарски: „Употреба језика у друштву сложена је појава, којој боље одговара ситуационо вредновање: одређена језичка средства могу бити добро или лоше изабрана, тј. прикладна или неприкладна с обзиром на дату говорну ситуацију. Добро изабрана средства допринеће нашем зближавању са другим људима, док ће нас лоши језички избори често и нехотице од њих удаљити” (Бугарски 2003: 252).

ПРИЛОГ: УПИТНИК

Drugi deo upitnika⁸

Pred Vama se nalazi drugi deo upitnika. Na skali procene ocenite u kojoj meri se slažete sa navedenim tvrdnjama, pri čemu su vrednosti skale date na sledeći način:

1 – uopšte se ne slažem, 2 – uglavnom se ne slažem, 3 – nisam siguran/na,
4 – uglavnom se slažem, 5 – u potpunosti se slažem.

1. U svakodnevnoj komunikaciji na društvenim mrežama koristim skraćenice prilikom dopisivanja.
2. Prilikom korišćenja društvenih mreža, često nailazim na brojne skraćenice.
3. Skraćenice na koje nailazim su najčešće na engleskom jeziku.
4. Skraćenice na koje nailazim su najčešće na srpskom jeziku.
5. Skraćenice na koje nailazim su najčešće na nekom drugom jeziku (ne engleski ili srpski).
6. Smatram da su skraćenice isključivo vezane za mlade.
7. Smatram da su skraćenice nezaobilazne u pisanoj komunikaciji.
8. Smatram da skraćenice ulaze i u usmenu komunikaciju.
9. Smatram da skraćenice štete jeziku i skrnave ga.

Treći deo upitnika

U ovom delu upitnika će se od Vas zahtevati da popunite praznine skraćenicama za koje mislite da mogu tu da se nađu. Ukoliko ne biste iskoristili nijednu, stavite kosu crtu (/).

1. Ivana: Jesi li videla ovaj novi trend na TikToku?
Jovana: _____ jesam! Moramo isprobati!
2. Igor: Hahaha da li ti je stvarno smešno ovo?
Marko: _____ da, kako tebi nije?
3. Jana: Jesi li učila za ovaj test iz biologije?
Nevena: Nee, ništa _____, padam sigurno.
4. Miloš: Pogledaj ovu zmiju što su otkrili u Australiji.
Stefan: _____ šta je to, odvratno je!
5. Jelena: Kada dolaziš večeras?
Jasna: _____, videću kad budem spremna.
6. Ana: Otkazali su žurku večeras.
Teodora: Jaoo, baš _____, baš mi se išlo.
7. Milan: Meni se uopšte ne ide na tu utakmicu.
Viktor: De _____ ne zezaj, već smo se dogovorili.
8. Jovan: Šta misliš, kakvo će vreme biti sutra?
Aleksa: Pa _____ da će biti toplo, ali nisam gledao prognozu.

⁸ Због ограничености у погледу дужине рада у прилогу су наведена само питања из анкете која су се односила на скраћенице. Први део је био социодемографског карактера и наведен је у самом раду.

Četvrti deo upitnika

U ovom delu upitnika treba da odgovorite na postavljena pitanja. Molimo Vas da imate na umu da su u pitanju skraćenice, dakle ne kako one zvuče u punoj formi, nego upravo onako kako su napisane u pitanju.

1. *Koliko često koristite skraćenicu „nmg” u usmenoj komunikaciji?*
 - a) *Nikada*
 - b) *Retko*
 - c) *Povremeno*
 - d) *Često*
 - e) *Uvek*⁹
2. *Koliko često koristite skraćenicu „msm” u usmenoj komunikaciji?*
3. *Koliko često koristite skraćenicu „dž” ili „za dž” u usmenoj komunikaciji?*
4. *Koliko često koristite skraćenicu „omg” u usmenoj komunikaciji?*
5. *Koliko često koristite skraćenicu „wtf” u usmenoj komunikaciji?*
6. *Koliko često koristite skraćenicu „jbt” u usmenoj komunikaciji?*
7. *Koliko često koristite skraćenicu „u pm” u usmenoj komunikaciji?*
8. *Koliko često koristite skraćenicu „pls” u usmenoj komunikaciji?*
9. *Koliko često koristite skraćenicu „tnx” u usmenoj komunikaciji?*
10. *Koliko često koristite skraćenicu „asap” u usmenoj komunikaciji?*
11. *Koliko često koristite skraćenicu „idk” u usmenoj komunikaciji?*
12. *Koliko često koristite skraćenicu „lol” u usmenoj komunikaciji?*
13. *Šta za Vas znači skraćenica „nmp”?*
14. *Šta za Vas znači skraćenica „nnp”?*
15. *Kako se osećate ako neko u razgovoru iskoristi izraz kao što je „omg” ili „npr”?*
 - a) *Zbunjuje me*
 - b) *Neprijatno mi je*
 - c) *Nemam stav*
 - d) *Zanimljivo mi je*
16. *Koje od pomenutih skraćenica najčešće koristite u razgovoru sa prijateljima?*
17. *Ukoliko postoje skraćenice koje koristite u komunikaciji, (usmenoj, stavite „U” ili pismenoj, stavite „P”), a da nisu navedene u anketi, molimo Vas da ih navedete, zajedno sa značenjem.*
18. *Kako mislite da upotreba skraćenica utiče na opšti kvalitet komunikacije?*
 - a) *Vrlo negativno*
 - b) *Negativno*
 - c) *Nemam stav*
 - d) *Pozitivno*
 - e) *Vrlo pozitivno*
19. *Da li smatrate da skraćenice obogaćuju ili osiromašuju jedan jezik? Možete li ukratko objasniti?*

⁹ U nastavku se ponavljaju ponuđeni odgovori do 13. питања, тако да неће бити посебно наведени.

Л и т е р а т у р а :

- БУГАРСКИ 2003: Ранко Бугарски. *Жарјон*. Београд: Библиотека XX век.
- БУГАРСКИ 2003: Ранко Бугарски. *Увод у ојшћу линјвисџику*. Београд: Чигоја штампа.
- КЛИКОВАЦ 2008: Душка Кликовац. *Језик и моћ. Ојлеги из соџиолинјвисџике и сџи-лисџике*. Београд: Библиотека XX век.
- ЛАЗИЋ-КОЊИК 2023: Ивана Лазић-Коњик. „Употреба скраћеница у језику младих: Актуелне тенденције и утицај на развој савременог српског језика.” *Новоречје, Неолоџки часопис* 9: 72–86.
- ПЕШИКАН–ЈЕРКОВИЋ–ПИЖУРИЦА 2010: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица. *Правојис срјскоја језика, измењено и дојуњено издање*. Нови Сад: Матица српска, <https://jelenaradomir.wordpress.com/wp-content/uploads/2016/08/pravopis-ms_2010.pdf>, приступљено 15. 8. 2024.
- ПРЋИЋ–ДРАЖИЋ–МИЛИЋ 2021: Твртко Прћић, Јасмина Дражић, Мира Милић и сар. *Срјски речник новијих анјлиџизама: јрво, електјронско издање*. Нови Сад: Филозофски факултет, <<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sites/default/files/db/books/978-86-6065-636-2.pdf>>, приступљено 24. 6. 2024.
- САВИЋ–ПОЛОВИНА 1989: Свенка Савић, Весна Половина. *Разјоворни срјскохрвајски језик*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- ТОШОВИЋ 1988: Бранко Тошовић. *Функционални сџилови*. Сарајево: Свјетлост.

*

- BENO 2019: Mia Beno. *Jezik društvenih mreža*. Sveučilište u Zagrebu: Fakultet hrvatskih studija, < <https://repozitorij.hrstud.unizg.hr/islandora/object/hrstud%3A2006/datastream/PDF/view>> [neobjavljeni diplomski rad], pristupljeno 12. 8. 2024.
- DUNATOV 2024: Donata Dunatov. *Stilska obilježja komunikacijskih tekstova na društvenim mrežama*. Sveučilište u Zadru, <<https://repozitorij.unizd.hr/islandora/object/unizd:8197/datastream/PDF/view>> [neobjavljeni diplomski rad], pristupljeno 12. 8. 2024.

Милица Мркоњић

студент Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду

milica.mrkonic1@gmail.com

АРАПСКИ ЈЕЗИК НА ЗВЕЗДАНОМ НЕБУ НЕЗАВИСНЕ СРБИЈЕ*

(Имена звезда арапског порекла у српским астрономским делима
од XIX века до данас)

Међународна астрономска унија¹ је 2016. године организовала групу која се бави стандардизацијом именовања звезда. Поред строго научне номенклатуре која користи различите словно-нумеричке системе, ова група се посветила и стандардизацији популарних имена на нивоу светске научне заједнице, која су позната и ван научних кругова, и то најчешће оних којима се именују најсјајније звезде са историјским и културолошким значајем. Нека од њих су Сиријус, Алдебаран, Бетелгез, Антарес, Алатаир, Денеб, Полукс, Кастор, Ригел, Мизар, Кохаб, Канопус, Арктур, Фомалхут, Вега, Капела, и тако даље. Мада су научни системи номенклатуре далеко прецизнији и најчешће се користе у астрофизици, ова популарна имена неретко користе и научници као олакшицу у стручној комуникацији.² Пол Кунич и Тим Сمارт су у свом *Речнику модерних имена звезда* проценили да од 254 звезде које се наводе у делу око 70% имена усвојених од стране Међународне астрономске уније потиче из арапског језика. Део њих је у средњовековну арапску астрономију стигао из арабљанске традиције, а део је преузет из старогрчког језика. Кроз оба извора су у арапску номенклатуру звезде и сазвежђа, а преко арапског и до нас, доспели сумерски, вавилонски, египатски и индијски утицај (Кунич–Смарт 2006: 6, 11).

* У наслову смо искористили име научнопопуларне књиге Ђорђа М. Станојевића (1858–1921) из 1882. године *Звездано небо независне Србије*. Станојевић је био „први српски астрофизичар, други руководилац Астрономске и метеоролошке опсерваторије, ректор Универзитета у Београду, велики популаризатор астрономије и науке уопште, човек који је подарио светлост Београду, Ужицу, Лесковцу, Чачку, градитељ прве српске хидроцентрале и пионир индустрије расхладних уређаја и фотографије у боји” у Србији (Димитријевић 1997б: 122).

¹ Међународна астрономска унија (IAU, International Astronomical Union), основана 1919. године, окупља националне астрономске организације из целог света. Седиште јој је у Паризу, а тренутно има 87 националних чланова, међу којима је и Друштво астронома Србије, као и преко 13.000 чланова појединаца из 111 земаља. МАУ је, између осталог, задужена за именовање небеских тела и појава на нивоу светске научне заједнице. Подаци су преузети са званичног сајта Уније: <https://www.iau.org/> [линк прегледан 17. 2. 2025].

² Подаци су преузети са званичног сајта Међународне астрономске уније. Више информација се може пронаћи на: https://www.iau.org/public/themes/naming_stars/ [линк прегледан 17. 2. 2025].

Ова популарна имена користе се и у нашој астрономској литератури, а њихов изговор се разликује у периоду од када су доспела у српски научни језик до данас, као и у различитим делима.³ Осврнућемо се кратко на арапску астрономију у средњем веку, када су ова имена „озваничена” у стручној литератури, и на фазе њиховог преношења у језике Западне Европе.

Арапска средњовековна астрономија, а самим тим и номенклатура, представља мешавину арабљанске традиционалне астрономије и математичке астрономије на коју су највише утицале индијска и хеленистичка наука, при чему је потоњи утицај превагнуо (Кунич 2016: 118–120). Под традиционалном арабљанском астрономијом подразумевају се астрометеоролошке праксе посматрања хелијачких излазака и акроничких залазака одређених звезда и астеризама,⁴ познавање Месечевих мена и једноставно праћење времена помоћу Месечевих станица ноћу и сенки дању (Кинг 2000: 586, 587). За очување арабљанске номенклатуре су, поред лексикографских дела, најзаслужнији научници који су се бавили астрометеоролошким системима и етнометеорологијом. С друге стране, арапска математичка астрономија се, захваљујући великом преводилачком покрету, до IX века обогатила знањима из Месопотамије, Кине, Индије, Египта и Грчке (КЕСАДА 2001: 272). Превођени су астрономски трактати Хипарха, Еуклида, Талеса, Аутолика, Аристарха, Хипсиклеа, Теодосија, али је најдубљи траг у арапској математичкој астрономији оставио Птолемејев *Математички систем* познатији као *Алмаџест*⁵, који је током IX века преведен више пута (ТУМЕР 1977: 206; Кинг 2000: 588; Кунич 2016: 114). Доминација хеленистичког наслеђа се огледала и у номенклатури која је, када говоримо о класичним

³ При транскрипцији имена са арапског коришћена је научна ДМГ транскрипција, а порекло и значење већег дела номенклатуре, као и многи други подаци, за овај рад су презети из необјављене докторске дисертације ПЕРОВИЋ 2025.

⁴ На основу поменутих излазака и залазака година је подељена на дванаест *al-‘anwā’* периода који обухватају двадесет осам Месечевих станица од по тринаест или четрнаест дана. Посматрање кретања ових звезда и астеризама из године у годину је довело до њиховог повезивања са природним појавама. Сматрало се да су све кише током године, ветрови, кишни облаци, грмљавина, температуре преко ноћи и дана, земљорадња, промене у понашању људи и животиња, па чак и Млечни пут, земљотреси и проласци комета повезани са одређеним звездама и њиховим положајем на небу. Оно што су Бедуини знали о астрометеорологији, пренели су кроз римовану прозу и изреке које су многи аутори касније забележили у речницима или у оквиру посебног књижевног жанра који сведочи о популарности етно и астро метеорологије (ДУСЕН 2016: 121).

⁵ Име које данас читав свет користи за Птолемејево дело *Mathēmatikē syntaxis biblia*, *Алмаџест* потиче из арапског језика. Наслов дела је преведен на арапски као *Kitāb al-Mağistī*, што је вероватно настало арабизацијом грчког *megistē* (старогрчки облик суперлатива придава „велики”, грч. *megalē*). Када је дело преведено на латински у XII веку, латинизован облик арабизованог имена се задржао као *Алмаџест* и остао у употреби до данас (ТУМЕР 1984: 2; Кунич 1986: 5; КЕРИ 2001: 67–68).

сазвежђима, скоро у потпуности преузета из грчког. Мада су тада већ постојала правила по којима су се страни термини уносили у арапски, преводиоци су имали слободу да изаберу метод који ће користити па су имена звезда преузимања транскрипцијом, арабизацијом, као и превођењем значења парафразирањем и калкирањем, што је довело до бројних недоследности и синонима.

Један од пионира арапске астрономске науке, Абу ал Хусеин Абдурахман ал Суфи је у свом *Тракијају о звездама сјајачицама* (*Kitāb ṣuwar al-kawākib at-tābita*) из 964. године покушао да обједини арабљанску и хеленистичку номенклатуру. Он је навео сва имена за звезде, астеризме и сазвежђа која је могао да пронађе у X веку, а већина популарних имена за звезде потиче, посредно или непосредно, управо из његовог трактата.

Арапска номенклатура је преко европских језика ушла у званичну астрономску номенклатуру целог света у три фазе. Прва фаза или први талас преузимања арапске номенклатуре десио се у периоду између X и XIII века, а главне заслуге се могу приписати астрономским трактатима на територији данашње Шпаније и Француске и преводима на латински који је био језик науке. По неким проценама је у овом периоду у Европу стигло 48 имена, док су у наредном таласу усвојена још 22 (Кунич 1965: 67, 68, 73; Леблинг 2010: 27–30). Други талас се догодио у XVI и XVII, а већину имена је увео немачки адвокат и астроном аматер Јохан Бајер⁶. Мада је било неких изузетака, у овом периоду су научници ретко користили арапске текстове већ су се служили постојећим преводима и транскрибованим именима (Леблинг 2010: 30, 31). У трећем таласу који се догодио у раном XIX веку усвојено је око 140 имена углавном захваљујући Ђузепеу Пјацију и његовом звезданом каталогу из 1803. године. Кристијан Лудвиг Иделер је 1809, само шест година касније, у свом делу *Сјудије о пореклу и значењу имена звезда*, обрађујући Казвинијево дело из XIII века, цитирао и Суфија, чије име смо раније истакли. Користећи се његовим приступом, први је у Европи поделио арапска имена звезда на она која потичу из арабљанске традиције и она која су у арапски стигла из грчког преко превода *Алмајесџа* и других дела. Још једно битно име у трећем таласу је Ричард Ален, чији рад многи оспоравају. Номенклатуром се бавио као аматер, али веома страствено, претворивши ову тему у свој животни позив (Кунич 1986: 17; Леблинг 2010: 31–33). Пуно је непрецизности у његовом раду и нека објашњења и теорије о пореклу имена налазимо само код њега, али су управо нека од тих имена постала део званичне номенклатуре данас.

⁶ Бајер је 1603. увео и систем обележавања звезда који се данас користи и назива по њему. Бајерове ознаке су један од научних система именовања звезда где се звезде обележавају словом грчког алфабета или латиничним словом уз име сазвежђа на латинском језику у генитиву.

Са ренесансом астрономије у Србији у другој половини XIX века, велики број стручних књига и уџбеника је преведен како би се испратио напредак европске научне мисли (Траљковска–Нинковић 1997: 51). Главни извори су били на немачком језику, ређе на француском, енглеском и италијанском. Приликом превођења, а касније и писања астрономских дела, неки српски астрономи су се трудили да пронађу традиционална српска имена за фиксне звезде или да их измисле, што је често било контрапродуктивно и изазивало је забуну, те Станојевић, на пример, саветује да се увек наведу и грчка имена (Станојевић 1882: VIII, 1). Данас су називи најпознатијих звезда код нас усвојени у одређеном облику мада званична препорука у виду терминолошког речника не постоји, али када је потребно поменути неку мање познату или тамнију звезду, научници и преводиоци посежу за сајтом Међународне астрономске уније транскрибујући имена са енглеског језика по сопственом нахођењу.

Занимљиво је да преко османског турског у српски, колико нам је познато, није ушло ни једно арапско име за звезду, посебно ако се узме да је најстарије астрономско занимање на простору Београда у савременој историји занимање мувекита⁷ (Димитријевић 1997а: 23). Поред мувекита у речнику турцизама Абдулаха Шкаљића налазимо и арапску реч „мунецим” (ар. *munağğim*) у значењу ‘астроном, астролог’ (Шкаљић 1966: 474). Мада су у Шкаљићевом речнику заведени и термини „зенит”, „азимут” и „надир”, већа је вероватноћа да су они у астрономску терминологију српског језика дошли са Запада. И *азимуџи* и *зениџи* су настали погрешном транскрипцијом неког облика речи *samt* са основним значењем ‘правац, смер’ – азимут од плурала *sumūt*, а зенит скраћивањем израза *samt ar-ra’s* (‘правац или смер главе’). *Nağur* је изведен од арапског *naẓīr* у изразу *naẓīr as-samt* што значи ‘еквивалент зениту, који је паралелан или наспрам зенита’ (Онионс 1966: 60, 67, 1022; Шкаљић 1966: 107, 481, 651; Хоад 1992: 30, 308, 551). Мада преко османског у српски нису ушла имена звезда и сазвежђа, стигле су арапске речи за сунце и звезду у облику личних имена Шемса (од арапског *šams*) и Неџмија (од арапског *nağm*), која су еквивалент нашим именима Сунчица и Звездана.

Из свега што је речено може се наслутити какво је стање у званичној номенклатури звезда, а то стање се пренело и у нашу астрономију. Низ преносилаца, преводилаца и оних који су имена прилагођавали учинио је

⁷ Мувекити (ар. *muwaqqit*) су били астрономи задужени за прецизно мерење и одређивање времена пет дневних молитви, смера у ком се налази Мека (ар. *qibla*), почетка рамазанског поста и прављење календара употребом сложених тригонометријских прорачуна у области сферне астрономије. Њихове канцеларије су се налазиле при џамијама – у Београду при џамији султана Махмуда у Горњем граду, а потом у Хусеин Ђеџајиној џамији (Кинг 1975: 86; Салиба 1994: 61, 79; Димитријевић 1997: 23).

да је неким именима веома тешко наслутити порекло и оригиналан облик. Обим рада не дозвољава да објаснимо етимологију свих имена која налазимо у српској астрономској литератури, па ћемо објаснити само најзанимљивије примере и најчешће помињане звезде. Такође ћемо се посветити само онима која потичу из арапског језика, док ћемо занемарити имена грчког, латинског и другог порекла, као што су Сиријус, Антарес, Спика, Регул и тако даље. Наводећи и објашњавајући све облике имена на која смо наишли, покушаћемо да прикажемо неустаљеност транскрипције чак и у оквиру једног дела.

Адхара

(Јовановић 2005: 364)

епсилон Великог пса или ϵ *Canis Majoris* од арапског назива *al-'adārā* из арабљанске традиције што значи 'девице' (Суфи 1981: 289; Муфтић 1984: 2200). „Дх” долази од транскрипције арапског *d* у енглески као *dh*.

Алдебаран

(Станојевић 1882: 4;
Јанковић 1951: 147;
Јовановић 2005: 364)

алфа Бика или α *Tauri* од арапског назива *ad-dabarān* или *al-dabarān* што значи 'пратилац'. Неки тврде да је у питању превод са старогрчког, а други, међу којима је Суфи, да потиче из арабљанске традиције (Суфи 1981: 154; Муфтић 1984: 972).

Алђениб

(Станојевић 1882: 34)

од арапског *ġanb* што значи 'бок'. Мада се у арапским рукописима Алџениб, име преведено са грчког, односи на алфа Персеја (Суфи 1981: 82), у званичној савременој номенклатури је γ *Pegasi*.

Алфард, Ал-ферд

(Станојевић 1882: 40;
Јовановић 2002: 92)

алфа Хидре или α *Hydrae* од арапског *al-fard* из арабљанске традиције што се може превести као 'усамљена звезда' (Суфи 1981: 310; Муфтић 1984: 2581).

Алфека

(Јовановић 2005: 364)

алфа Северне круне или α *Corone borealis* од арапског *al-fakka* из арабљанске традиције што се може превести као 'окрњена посуда' (Кунич 1961: 55, 56; Суфи 1981: 57).

Алгеиба

(Јовановић 2005: 364)

од *Algieba* или *Algeiba* које би требало изговарати као Алџиба. Име за γ *Leonis* је изведено од арапског *al-ġabha* што значи 'чело', али се у арабљанској традицији односило на астеризам на челу арабљанског сазвежђа Лава, а не на једну звезду (Ален 1899: 259; Суфи 1981: 181).

Алгол

(Јовановић 2005: 364)

бета Персеја или β *Persei* од арапског *ra's al-ġūl* што значи 'глава демона' или 'гулова глава' (Суфи 1981: 82). На хеленистичкој иконографији сазвежђа на овом је месту одсечена глава горгоне Медузе, али је арабизацијом културолошког елемента замењена главом демонског бића из арапске митологије.

Алкор

(Јовановић 2005: 364;
Јанковић 2018: 649)

Алнилам

(Јовановић 2005: 364)

Атаир, Атајир

(Станојевић 1882: 3, 20)

Алтаир

(Јовановић 2002: 92;
Јовановић 2005: 364)

Бенетнаш

(Јовановић 2005: 365)

Бенетнам

(Јовановић 2002: 92)

Бетелгез, Бетејгеј,**Ибт-ел-ђуза**

(Јовановић 2002: 92)

Бетајгајц

(Станојевић 1882: 4, 20)

Вега

(Станојевић 1882: 3;
Јовановић 2002: 92;
Јовановић 2005: 364)

Денеб

(Станојевић 1882: 4;
Јовановић 2002: 92;
Јовановић 2005: 365)

Џенеб

(Јовановић 2002: 92)

80 *Ursae Majoris* наводно настало транскрипцијом арапског *al-ḥawwar*⁸ што може да се преведе као ‘(звезда) слабог сјаја’ (Ален 1899: 445).

епсилон Ориона или ϵ *Orionis* од погрешно транскрибованог *an-niṣām/al-niṣām* или *an-naẓm/al-naẓm* што значи ‘бисерни низ’ и представља старо арабљанско име за звезде у појасу Ориона (Кунич 1961: 89; Суфи 1981: 251, 269). Алнилам, Аинилам и Анилам су верзије имена које налазимо код Алена (1899: 314), а Нобел каже да је Локијер назива Ал Нитам, али да такав облик не постоји у арапском језику, исто као што не постоји оправдање за учестили облик Ал Нилам (1909: 357).

алфа Орла или α *Aquillae* од арабљанског имена *an-nasr at-tā'ir* што значи ‘орао у лету’ (Суфи 1981: 110; Муфтић 1984: 2120, 3472). Алтаир је настао транскрипцијом без једначења арапског одређеног члана *al-* са сунчевим словом *t*, а Атаир и Атајир са једначењем. На овом примеру се види недоследност транскрипције у оквиру једног дела.

ета Великог Медведа или η *Ursae Majoris* од арабљанског назива за астеризам Велика кола, *banāt na'aš*, што дословно значи ‘ћерке посмртне носилке’ или се слободније преводи као ‘ћерке преминулог’ (Суфи 1981: 32; Муфтић 1984: 301, 2956, 3526). Име је везано за арабљански звездани мит. Бенетнам је погрешно транскрибовано име, а ова звезда се чешће назива Алкаид.

алфа Ориона или α *Orionis* изведено од *yad al-ḡawzā'* што значи ‘Џавзаина рука’ (Суфи 1981: 269; Муфтић 1984: 3934). Име ће након табеле бити детаљније објашњено као и све његове верзије на српском.

алфа Лире или α *Lyrae* од арабљанског *an-nasr al-wāqī'* што значи ‘обрушавајући орао’ (Суфи 1981: 67; Муфтић 1984: 3472, 3889).

алфа Лабуда или α *Cygni* од арапског *danab ad-daḡāḡa* што знали ‘реп кокошке’ и представља превод са старогрчког (Суфи 1981: 71; Муфтић 1984: 977, 1124). Када је у питању Џенеб, кроз текстове се примећује уверење да је то приближнији изговор арапском оригиналу, што није случај.

⁸ Ово име за звезду не налазимо у литератури сем код Ричарда Алена. Он као извор наводи рад професора Роберта Х. Веста из 1895. који нам није доступан нити можемо да пронађемо информацију о њему.

Денебола (Јовановић 2002: 92)	бета Лава или β <i>Leonis</i> од арапског <i>danab al-'asad</i> што значи 'реп лава' и део је хеленистичке номенклатуре која је усвојена у арапском (Суфи 1981: 179; Муфтић 1984: 62, 1124). Ценебола је, чини се, део погрешног уверења да је наше μ приближније арапском d , што није тачно.
Ценебола (Станојевић 1882: 4, 40; Јовановић 2002: 92)	
Мерак (Јовановић 2002: 92)	бета Великог медведа или β <i>Ursae Majoris</i> . Једно од касније усвојених имена из арапског. Изведено је од <i>marrāq</i> што значи 'препоне, мошнице' (Кунич–СМАРТ 2006: 56) и описује место где се звезда налази на слици сазвежђа.
Мегрез (Јовановић 2002: 92)	делта Великог медведа или δ <i>Ursae Majori</i> . Једно од касније усвојених имена из арапског. Изведено је од арапског <i>mağriz</i> што значи 'основа репа' (Кунич–СМАРТ 2006: 56) и описује место где се звезда налази на слици сазвежђа.
Мизар (Јовановић 2002: 92; Јовановић 2005: 364)	зета Великог медведа или ζ <i>Ursae Majoris</i> . Једно од касније усвојених имена из арапског. Први облик имена је био Мирак који је изведен од арапског <i>marrāq</i> као и Мерак (бета Великог медведа), али се некако изједначило са арапским <i>mi'zar</i> што значи 'кецеља, тканина око појаса' (Ален 1899: 440; Кунич–СМАРТ 2006: 56).
Муфрид (Јовановић 2005: 365)	ета Волара или η <i>Boötis</i> изведено од арапског <i>mufrad</i> што значи 'сама, осамљена' и користило се као опис звезде у каталозима (Ален 1899: 104; Кунич–СМАРТ 2006: 20).
Нат(х) (Јовановић 2005: 364)	бета Бика или β <i>Arietis</i> од старог арабљанског имена <i>an-naḥ</i> што се може превести као 'бодење, убадање рогом' (Суфи 1981: 179; Муфтић 1984: 3513).
Растабан (Јовановић 2005: 365)	бета Змаја или β <i>Draconis</i> од арапског <i>ar-ra's at-tu'bān</i> што значи 'глава змије' (Кунич–СМАРТ 2006: 34).
Ригел, Рицел (Станојевић 1882: 4, 40; Јовановић 2002: 92)	бета Ориона или β <i>Orionis</i> од арапског <i>riḡl al-ḡawzā'</i> што значи 'Џавзаина нога' и представља арабљанско име за Орионову ногу (Кунич 1961: 251; Суфи 1981: 269).
Ригло (Јовановић 2002: 92)	
Саифа (Јанковић 2018: 649)	капа Ориона или κ <i>Orionis</i> од арапског <i>sayf al-ḡabbār</i> што значи 'дивов мач' или 'Орионов мач', али се име није увек односило на капа Ориона (Суфи 1981: 269; Муфтић 1984: 437, 1633).
Сират (Станојевић 1882: 35)	алфа Андромеде или α <i>Andromedae</i> и делта Пегаза или δ <i>Pegasi</i> пошто је заједничка звезда за ова два сазвежђа. Постоје два имена за ову звезду: Алферац и Сира(т), а оба су настала од арапског <i>surrat al-faras</i> што значи 'пупак коња' при чему се мисли на Пегаза (Суфи 1981: 210; Муфтић 1984: 1490, 2586).

Фомалхут

(Станојевић 1882: 4;
Јовановић 2002: 92)

Фомалхаут

(Јовановић 2002: 92)

Хамал

(Јовановић 2005: 364)

Шератан

(Јовановић 2005: 365)

алфа Јужне рибе или *α Piscis Austrini* од арапског *fam al-ḥūt al-ḡanūbiyū* што значи ‘уста велике јужне рибе’ (Суфи 1981: 237; Муфтић 1984: 541, 778, 2586). У питању је име преузето из хеленистичке астрономије.

алфа Овна или *α Arietis* од арапског *al-ḥamal* што значи ‘јагње, ован’ (Суфи 1981: 139; Муфтић 1984: 759).

бета Овна или *β Arietis* од арапског *aš-šaraṭān* што значи ‘два знака, два почетка’ (Суфи 1981: 142; Муфтић 1984: 1699).

Остало је још да објаснимо име звезде Бетелгез и верзије имена које налазимо у астрономским радовима. Данас су астрономи и лингвисти углавном сагласни да Бетелгез потиче од арапског *yad al-ḡawzā*, што је арабљанско име за десну Орионову руку или раме (Суфи 1981: 269). Током дуге историје транскрибовања и тумачења овог имена, дошло је до замене арапског *yā* са *bā*, који се разликују само у једној тачки. Верује се да је име као *Bedalgeuze* први пут забележио Јован Лондонски у XIII веку у Паризу, а иста промена се у његовом раду десила и код звезде у Пегазу *yad al-faras*, која је постала *Bedalferaz* (Кунич 2016: 53, 54). Прихвативши овај облик, европски учењаци, међу којима је и Фламарион, тумачили су да је у питању изведеница од *ibt al-ḡawzā*, што значи ‘Орионов пазух’ (Фламарион 1882: 455; Леблинг 2010: 26). Зато код Јовановића налазимо Ибт-ел-џуза. Због овог уверења име је почело да се пише као *Btelgeuse*, *Betalgeuse*, *Btaljause*, а Фламарион каже да је распрострањена и верзија *Beteigeuse*, која по њему нема смисла (Фламарион 1882: 455). *Beteigeuze* (приближан изговор: Бетајгојце) је име за ову звезду које је било устаљено у немачким делима,⁹ што објашњава облик Бетајгајц код нас, а вероватно и Бетајгеј, мада оно може бити искривљена транскрипција неког другог облика имена. Иако се препоручује да се енглеско *Betalgeuse* чита као Бетелцузе, Бетелцуз, Бетелцус, Бителцуз или Бителцус (Кунич–Смарт 2006: 45), данас је у нашој научној литератури устаљен облик Бетелгез.

Л и т е р а т у р а :

Ален 1899: Richard Hinckley Allen. *Star-Names and their Meanings*. New York: G. E. Stechert.

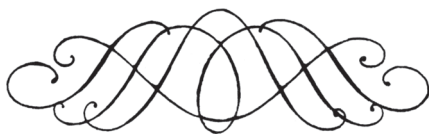
Димитријевић 1997а: Милан С. Димитријевић. „Развој астрономије код Срба од почетка XVIII века до Првог светског рата.” *Публикације асџрономске ојсервајорије у Београду* 56: 21–30.

⁹ Налазимо га, на пример, у преводу Локијерове *Асџрономије* на немачки (Локијер–Винке–Бекер 1906: 107). Нисмо успели да нађемо старије издање које је Натошевић користио приликом преводиња дела на српски језик 1880. године (Трајковска–Нинковић 1997: 51).

- ДИМИТРИЈЕВИЋ 1997б: Милан С. Димитријевић. „Ђорђе Станојевић први српски астрофизичар.” *Публикације асиронимске ојсервајорије у Београду* 56: 119–123.
- ДУСЕН 2016: Jean-Charles Ducène. „La météorologie chez les Arabes: entre Aristote et les étoiles.” У: P. S. Filliozat, M. Zink (ур.). *Tempus et Tempestas*. Paris: Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 117–130.
- ЈАНКОВИЋ 1951: Ненад Ђ. Јанковић. *Асиронимија у предањима, обичајима и умотворинама Срба*. Београд: Научна књига.
- ЈОВАНОВИЋ 2002: Божидар Д. Јовановић. „Терминологија у уџбеницима из астрономије, 2.” *Публикације асиронимске ојсервајорије у Београду* 72: 87–101.
- ЈОВАНОВИЋ 2005: Божидар М. Јовановић. „Српски називи за сазвежђа и звезде.” *Публикација асиронимској групиња „Пућер Бошковић”* 6: 361–366.
- КЕРИ 2001: Moya M. Carey. *Painting The Stars In A Century Of Change: A thirteenth-century copy of al-Sūfī's Treatise on the Fixed Stars, British Library Or. 5323*. PhD Thesis, School of Oriental and African Studies.
- КЕСАДА 2001: J. M. Quesada. „Los estudios sobre el desarrollo de las matemáticas en al-Andalus: estado actual de la cuestión.” *Dynamis: acta hispanica ad medicinae scientiarumque historiam illustrandam* 21: 269–293.
- КИНГ 1975: David A. King. „Astronomical Timekeeping (‘ilm al-mīqāt) in Medieval Islam.” *Actes du XXIXe Congrès international des Orientalistes* II/2: 86–90.
- КИНГ 2000: David A. King. „Mathematical Astronomy in Islamic Civilisation.” У: H. Selin (ур.). *Astronomy Across Cultures: The History of Non-Western Astronomy*. Dordrecht: Springer Science + Business Media, 585–613.
- КУНИЧ 1961: Paul Kunitzsch. *Untersuchungen zur Sternnomenklatur der Araber*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- КУНИЧ 1965: Paul Kunitzsch. „Sūfī Latinus.” *Zeitschrift Der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 115(1): 65–74.
- КУНИЧ 1986: Paul Kunitzsch. *Peter Apian und Azophi: Arabische Sternbilder in Ingolstadt im frühen 16. Jahrhundert, Bayerische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse Sitzungsberichte 1986, Heft 3*. München: Verlag der Bayerischen Akademie Der Wissenschaften.
- КУНИЧ 2016: Paul Kunitzsch. *The Arabs and the Stars: Texts and Traditions on the Fixed Stars and Their Influence in Medieval Europe (Variorum Collected Studies)*. London & New York: Routledge, 51–57.
- КУНИЧ–СМАРТ 2006: Paul Kunitzsch, Tim Smart. *A Dictionary of Modern Star Names: A Short Guide to 254 Star Names and Their Derivations*. Cambridge: Sky & Telescope.
- ЛЕБЛИНГ 2010: Robert W. Lebling. „Arabic in the Sky.” *Saudi Aramco World* 61/5: 24–33.
- ЛОКИЈЕР–ВИНЕКЕ–БЕКЕР 1906: Joseph Norman Lockyer, A. Winnecke, E. Becker (ур.). *Astronomie*. Strasburg und Berlin: Verlag Karl J. Trübner.
- МУФИЋИЋ 1984: Teufik Muftić. *Arapsko-srpskohrvatski rječnik*. Sarajevo: Starješinstvo Islamske zajednice u SR Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji.
- НОБЕЛ 1909: Edward B. Knobel. „The Name of ε Orionis.” *The Observatory* 32: 357–357.
- ОНИОНС 1966: C. T. Onions. *The Oxford Dictionary of English Etymology*. Oxford: The Clarendon Press.
- ПЕРОВИЋ 2025: Светлана М. Перовић. *Асиронимска терминологија и домаћај арајске асиронимије у Тракији о звездама сјајацима (Šuwar al-kawākib at-tābita)*

- Абдурахмана Суфија уз његов дело на српски језик.* Докторска дисертација, Филолошки факултет Универзитета у Београду (необјављена).
- САЛИБА 1994: George Saliba. *A History of Arabic Astronomy: Planetary Theories During the Golden Age of Islam*. New York: New York University Press.
- СТАНОЈЕВИЋ 1882: Ђорђе М. Станојевић. *Звездано небо независне Србије*. Београд: Краљевско-српска државна штампарија.
- СУФИ 1981: 'Abd ar-Raḥmān Aṣ-Ṣūfī. *Kitāb ṣuwar al-kawākib at-tamāniya wa al-'arba'in*. Bayrūt: Dār al-'afāq al-ḡadīda.
- ТРАЈКОВСКА—НИНКОВИЋ 1997: Веселка Трајковска, Слободан Нинковић. „Локијерова Астрономија код Срба у другој половини XIX века.” *Публикације астрономске ојсервајорије у Београду* 56: 51–57.
- ТУМЕР 1977: G. J. Toomer. „Essay Review: Ptolemaic Astronomy in Islam, Der Almagest: Die Syntaxis Mathematica des Claudius Ptolemäus in arabischlateinischer Überlieferung, Zur Kritik der Koordinaten Überlieferung im Sternkatalog des Almagest.” *Journal for the History of Astronomy* 8/6: 204–210.
- ТУМЕР 1984: G. J. Toomer. *Ptolemy's Almagest*. London: Gerald Duckworth & Co. Ltd.
- ФЛАМАРИОН 1882: Camille Flammarion. *Les Étoiles et les curiosités du ciel*. Paris: C. Marpon et E. Flammarion.
- ХОАД 1992: T. F. Hoad. *The Concise Oxford Dictionary of English Etymology*. Oxford: Oxford University Press.
- ШКАЉИЋ 1966: Abdulah Škaljić. *Turcizmi u srpsko-hrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.

Светлана М. Перовић
svetlanaperovic990@gmail.com

СЕЋАЊА

Година 2024. донела је много тужних растанака. Напустили су нас наши учитељи, сарадници и пријатељи – професор Радојица Јовићевић, професорка Даринка Гортан Премк и професор Драгољуб Петровић. Њихова научна интересовања била су различита, али им је заједничка била брига о лепоти и правилности српског књижевног језика – поље у коме су оставили неизбрисив траг.

У Београду је 7. новембра 2024. године преминуо наш истакнути лингвиста **проф. др Радојица Јовићевић**, члан Уредништва *Језика данас* од његовог првог броја.

Радојица Јовићевић је рођен 1936. године у селу Бујце, општина Нови Пазар. Основну школу и гимназију завршио је у Новом Пазару, а затим петогодишњу Српску православну богословију Св. Кирила и Методија у Призрену. На Богословском факултету у Београду је дипломирао 1962. године. Године 1966. је завршио Вишу педагошку школу, Групу за руски језик и књижевност, а 1968. дипломирао на истој групи Филолошког факултета Универзитета у Београду. На истом факултету је одбранио магистарску тезу *Вокално r и вокално l у сѣарословенским јеванђељским сѣоменицима*, а потом и докторску дисертацију *Грчка и ѣрцизирана потѣна propria* (њихови морфолошки и деривациони ликови) у сѣарословенском језику.

Професор Јовићевић је био ангажован у Патријаршији Српске православне цркве, а био је и близак сарадник патријарха Германа. Непуних годину дана предавао је руски језик у Школи за медицинске сестре у Београду, а од 1969. године до одласка у пензију 2002. године радио је на Филолошком факултету Универзитета у Београду, прошавши сва звања – од асистента-приправника до редовног професора. На основним студијама предавао је Упоредну граматику словенских језика и Старословенски језик, а на постдипломским студијама Упоредну граматику индоевропских језика. Био је и управник Центра за постдипломске студије Филолошког факултета, а један је од покретача оснивања Катедре за неохеленске студије на том факултету.

Као врстан предавач широких компетенција био је позиван да предаје на бројним високошколским установама у Београду, Приштини, Петрињи, Никшићу, Крагујевцу.

Био је члан Одбора за ономастику САНУ, Одбора за старословенски језик САНУ, члан Комисије за старословенски језик при Међународном славистичком комитету и члан Уредништва часописа *Језик данас* Матице српске.

Професор Јовићевић је задужио славистику, нарочито србистику, својим монографијама, научним радовима и преводима руских класика на српски. Посебан научни значај имају његови прилози из ономастике – историјске и савремене, а велики допринос науци дао је и као проучавалац Његошевог стваралаштва. Био је неуморни прегалац на ширењу језичке културе, о чему сведочи и више стотина научнопопуларних чланака, као и његова честа гостовања у језичким емисијама на радију и телевизији.

Као универзитетски професор оставио је неизбрисив траг на генерације студената бројних високошколских установа, не само као изванредан предавач и педагог већ и као човек који је био увек спреман да саслуша, пружи савет, помогне. Био је поуздан ослонац млађим колегама.

Као активан члан Уредништва *Језика данас* значајно је доприносио квалитету часописа својим драгоценим научним и стручним саветима, али и сопственим прилозима.

Одлазак професора Радојице Јовићевића велики је губитак за српску лингвистику и за часопис *Језик данас*, а његово знање, стручност и ширина, као и манири, срдачност и добронамерност, остаће у трајном сећању свих који су га познавали.

Рага Симијовић

Професорка Даринка Гортан Премк рођена је 1937. године у Новом Саду. Основну школу и два разреда гимназије завршила је у Београду, а остале разреде у Крагујевцу. На Филозофском факултету Универзитета у Београду дипломирала је на Групи за југословенску књижевност и српскохрватски језик (1959) и Групи за српскохрватски језик (1960). Докторирала је на истом факултету, одбранивши дисертацију *Акузаџивне синџајме у српскохрватском језику*.

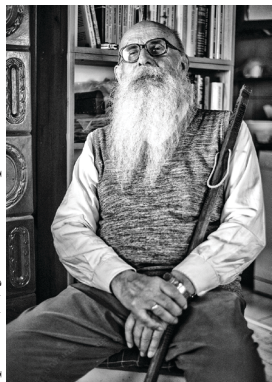
Радила је у Институту за српски језик САНУ (1961–1981), где је била један од уредника *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*. Била је и један од уредника *Речника српскохрватског књижевног језика* Матице српске и један од коаутора Матичиног једнотомног *Речника српског књижевног језика*. Творац је концепције и један од редактора *Семантичко-деривационог речника српског језика*. Године 1996. приредила је *Речник одомаћених речи и израза Иве Андрића*. Била је консултант приликом израде више једнојезичних и двојезичних речника.

Била је запослена и на Филолошком факултету у Београду (1981–1998), на коме је засновала и предавала Лексикологију српског језика, а неколико година и Морфологију српског језика. На постдипломским студијама Филозофског факултета у Новом Саду предавала је Лексикологију (1999–2001). Као гостујући професор одржала је неколико курсева из лексикологије на постдипломским студијама на Филолошком факултету „Блаже Конески” Универзитета „Св. Кирил и Методиј” у Скопљу (1999–2001). Школске 1987/88. и 1988/89. била је лектор за српскохрватски језик у Москви на Московском државном универзитету М. В. Ломоносова.

Године 1976. додељена јој је *Повеља Матице српске за нејовање језичке културе*, а 1985. године одликована је *Орденом рада са сребрним венцем*. Као један од аутора *Речника српског језика* Матице српске, добитник је Награде *Павле Ивић* Славистичког друштва Србије за 2008. годину.

Професорка Даринка Гортан Премк била је врсни лексикограф. Од првог радног дана до последњег даха предано је радила на Речнику САНУ. Спада у ред највећих српских лексикографа. Око себе је окупљала младе лексикографе и лексикологе и са страшћу одговарала на њихова питања. Иза ње је остала школа њених ученика и ученика њених ученика, чији научни рад је незамислив без њене књиге *Полисемија и орјанизација лексичког сисџема*. Ова књига доживела је два издања, 1997. и 2004. године, и остала је упориште за лексиколошка и металексикографска истраживања.

Рајна Драјићевић

Половином новембра 2024. године напустио нас је **професор Драгољуб Петровић**. Српска лингвистика остала је без врсног професионалца који је свој цео радни и стваралачки век посветио борби за истину и покушају исправљања неправде која је нанета српском језику и култури.

Професор Драгољуб Петровић рођен је 1935. године на Косору код Подгорице. Основне, магистарске и докторске студије завршио је на Филозофском факултету у Новом Саду. Годину дана је радио као предавач у Педагошкој академији у Никшићу, да би од 1965. до краја 2001. године, до пензионисања, радио на Филозофском факултету у Новом Саду.

Највише се бавио српском дијалектологијом, потом ономастиком, лингвистичком географијом и лексикографијом. На специфичан начин критиковао је друштвено-политичка и језичка дешавања на српском културном простору. У вези са свим тим темама објавио је преко 600 прилога, а међу њима три су објављена у *Језику данас*. Аутор је и коаутор великог броја књига, редактор и аутор неколико дијалекатских лексикографских издања, а велики траг оставио је и као руководилац неколико научних пројеката.

Био је члан многих међународних и домаћих језичких комисија, научних одбора, а такође и члан уредништва више угледних научних часописа, међу којима су и *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* и *Српски дијалектолошки зборник*.

Матица српска дугује му огромну захвалност за оно што је учинио као руководилац пројекта Одељења за књижевност и језик – *Дијалекатски речник Војводине*, одакле су проистекла три лексикографска издања, међу којима се издваја *Речник српских љовора Војводине* (десет свезака 2000–2010, затим измењено и допуњено издање у четири тома 2019) као, највероватније, највеће дело професора Петровића. Приређивачима овог речника 2003. године додељена је Награда „Павле Ивић”.

Професор Драгољуб Петровић остаће упамћен у сећању студената као очински настројен педагог старог кова који је увек био спреман да помогне својим ученицима, да им буде студијски и животни ментор, да их усмери и пружи неопходну помоћ. У том смислу он је у представи многих следбеника имао улогу харизматичног лингвистичког духовника. Својим годинама није доживео старост, он је тиме заправо досегао велику мудрост и увидео истину о пореклу српског народа и стварним обрисима свих његових говора. Поносно је до краја носио бреме неправде која му је нанета половином осамдесетих година. Бескрајно су му захвални сви они који су имали посебну част да им Драгољуб Петровић буде учитељ.

Дејан Милорадов

ЈУБИЛЕЈ

Одредница ЈУБИЛЕЈ у Вујаклијину Лексикону страних речи пропраћена је објашњењем: „... (л. annus jubilaеus, нл. jubilaеum) прослава дана или годишњице неког догађаја или периода живота од 100, 75, 60, 50, 25 или 10 година”.

Иако би се данас могло говорити и о учесталијем обележавању јубилеја, и то уз „помпу и таламбасе”, овде је важније указати на то да је та „*йозај-м(љен)ица*” до нас дошла у латинизираноме руху, у коме је штошта и друкчије од значења које је у Староме завету – у одређеној прилици – имала старохебрејска реч JOBEL, чије је примарно значење *овнујски рој; ѿруба*.

Осим *субоѿи*е – коју су празновали као седмични дан одмора (šabat) – Јевреји су светковали и *сваку седму ѿгину*у, као *субоѿи*ну. А по истеку седам суботних година ($7 \times 7 = 49$), ГОДИНА ПЕДЕСЕТА била је ГОДИНА СВЕОПШТЕГ ЈЕВРЕЈСКОГ ИЗМИРЕЊА И ОПРОСТА, моралнога и материјалног. Сви робови јеврејског порекла – дужници продани у ропство – постајали су слободни; сви дугови су опраштани, сва отуђена имовина безусловно је враћана ранијим власницима. Била је то ОПРОСНА или ЈУБИЛАРНА ГОДИНА.

Овај други назив – ЈУБИЛАРНА ГОДИНА – произлазио је из свечане најаве опросне године ТРУБОМ, јер је тако Мојсију на гори Синајској наложио ЈАХВЕ (Господ): „И наброј... седам пута по седам година, тако да ти седам седмица година буде четрдесет и девет година. Тада заповиједи ДА СЕ ЗАОРИ ТРУБА (старохебр. JOBEL) у десети дан седмога мјесеца; на ДАН ПОМИРЕЊА нека ТРУБИ ТРУБА по свој земљи вашој. Ту ПЕДЕСЕТУ ГОДИНУ прогласите светом, и прогласите слободу у земљи свима који живе у њој. То нека вам буде ЈУБИЛЕЈ, опросна година” (III књ. Мојсијева 25, 8–10).

ЈУБИЛАРНУ ГОДИНУ установила је и римокатоличка црква. Учинио је то папа Бонифације VIII, одлучивши да почев од 1300. године свака СТОТА ГОДИНА буде јубиларна (annus iubilaeus), када ће верници – ходочашћем у Рим, и обиласком одређених цркава – као уздарје за своје прилоге добити опрост за почињене грехе. Те, 1300. године у Риму је добило опрост преко два милиона ходочасника. Финансијски ефекат опроста неупоредиво је премашио „финансијску конструкцију” на којој се темељила – за разлику од старозаветне – Бонифацијева идеја за увођење јубиларне године.

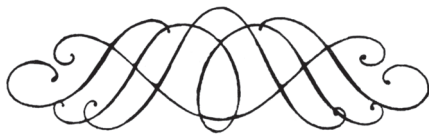
Увиђајући да многи смртници неће имати прилику да за опрост користе стогодишње јубилеје, папа Климент VI, ослањајући се на старозаветну праксу, преполови тај период, па је следећа јубиларна година била 1350. А затим,

према броју година Исусова земаљскога живота, папа Урбан VI (1383. године) установи да се јубилеј слави сваке тридесет и треће године. И најзад, папа Павле II (1470. године) одреди да се редовни јубилеј прославља сваке двадесет и пете године. Касније је, уз редовни, установљен и „изванредни” јубилеј, „који се прогласује у другим опћим изванредним пригодама”. И један и други, и редовни и изванредни јубилеј, представљају „свето вријеме... кад кршћани могу добити потпуни опрост свих гријеха и друге милости” (исп. Jeronim Šetka, *Hrvatska kršćanska terminologija*, Split 1976, 114).

Јубилеј је, међутим, одавно из црквене ушао и у световну праксу и „упражњава” се и у редовним и у изванредним пригодама да би се „обележили” најразноврснији лични и колективни (не)успеси. У том свеопштем и свеобухватном јубилејисању не би било чудно да се „обележи” и прослави и сама реч *јубилеј*, или бар њено „преузимање”, блаже речено – прихватање из другог језика.

Овим поводом могло би се поставити и једно термилошко питање: колико је и да ли је оправдано речи *сѣраноѿа ѿорекла*, које су ушле у један језик и у њему одавно „стекле право грађанства”, „квалификовати” као *ѿозајмице*, *ѿозајмљенице*, *ѿосуђенице*, *ѿуђице*? Ако су позајм(љен)ице (посуђенице), зар не би био ред да се – након употребе – врате „дародавцу”, али како и коме: да ли пр(а)вом „власнику” или посреднику, наравно, уколико се до њих уопште може доћи? А ако смо те речи прихватили, и ако се оне у нашем језику „осећају” као праве „*усвојенице*” и „*одомаћенице*”, зашто бисмо се од њих „ограђивали” и ксенофобично их називали *ѿуђицама*?

(Преузето из: *Језик данас*, бр. 4, 1997: 16–17)

ЗАХВАЛИТИ (ЗАХВАЉИВАТИ) : ЗАХВАЛИТИ СЕ (ЗАХВАЉИВАТИ СЕ)

Питање је: прво, која се од ових двеју глаголских форми, нереклексивна или реклексивна, употребљава у значењу – *изразиџи (изражаваџи), исказџи (исказиваџи) захвалносџи, одаџи (одаваџи) љризнање*; друго, која се од ових форми употребљава у значењу – *на учџив начин одреџи се (одрицаџи се) каквоџ љоложаја, љочасџи* и сл.; и треће, да ли се, и у којој мери, обе ове форме и у оба значења могу сматрати нормативним у књижевном језику.

Прво и друго. Овај се глагол (и перфективан и имперфективан) у овим значењима јавља у књижевном језику и у нереклексивној и у реклексивној форми. Навешћемо примере:

– са значењем *изразиџи (изражаваџи), исказџи (исказиваџи) захвалносџи, одаџи (одаваџи) љризнање* – гл. захвалити, захваљивати: Он јој захвали на марами и на конаку (Вук Стеф. Карацић, Српске народне приповијетке, Беч 1853, 77); Девојка се лепо зафалила | На љубави и на пријатељству (И., Српске народне пјесме, II, Беч 1842, 25); Којима ја за то захваљивам (И., IV, XI); Захваљује Стеван на милости (Петрановић Б., Српске народне пјесме, II, Сарајево 1967, 332); Он јој је својим погледом захвалио, што му је понудила слободу (Крањчевић С., Бугаркиње, Сењ, 1885, 347); Ја вам захваљујем на послуку (Богдан-Бијелић П., Зборник за народни живот и обичаје, XXVII, 129); Три пута се поклоне, а три пута ти зафале (Војновић И., Еквиноцио, Бгд. 1905, 79); Данко је добро ... увиђао, да мора само своме владању захвалити, што се провлачи кроз школе (Ивакић Ј., Село и варош, Згб. 1912, 47); У мислима захваљујем (Лесковар Ј., Приповијести, Згб. 1917, 78); Управо њој [активности] имао [је] да захвали и [за] своју зараду (Андрић И., На Дрини ћуприја, Сарајево 1947, 223); Понизно захваљујем вам, ваша милости (Богдановић М., Отело, Згб. 1950, 27); Отпратила ме болничарка и захвалила ми за пажњу (Хорват Ј., Записи, Згб. 1951, 67); Захваљујем на питању (Крешић С., Посмртни списи Пиквикова клуба, II, Згб. 1953, 406);

гл. захвалити се, захваљивати се: Највише се имао шумам захвалити што нам се зрак није окужио (Шулек Б., Корист и гајење шумах, Згб. 1866, 40); Сад пак хајд'мо захвалити се Богу (Суботић И., Дџла, VII, Н. Сад 1871, 23); Нећу речима но делом да ти се захвалим (Руварац К., Скупљени списи, II, Н. Сад 1889, 116); Старац се захвали доброму Хлапићу (Брлић-Мажуранић И., Згоде и незгоде шегрта Хлапића, Згб. 1920, 16); Снаха се захваљивала [на помоћи], али није могла да сакрије жалост (Петровић В., Три приповетке, Бгд. 1922, 68).

– са значењем *на учинив начин одрећи се (одрицајћи се) каквој њоложаја, њочасћи и сл.* – гл. захвалити, захваљивати: Вукићевић [је] ... захвалио на достојанству бана (Јединство 1873, 299); Пушке примам, а на осталоме | Захваљујем, јер се тврдо заклекх (Бан М., Мејрима, Бгд. 1889, 171); На свима бих захвалио њему, само да ми онај камен врати (И., Кобна тајна, Бгд. 1890, 138); Чим је саставио нешто новца, он захвали на служби (Веселиновић Ј., Целокупна дела, VIII, 307); Сређени односи дозволили су Немањи да својевољно захвали (Радонић Ј., К. Лиречек, Историја Срба, I, Бгд. 1911, 264); Сабор је сазван ... кад је владалац хтео да захвали на престолу (Станојевић С., Историја српског народа, Бгд. 1921, 105); Калфе ... је отерала да ови захвале т.ј. да погодбу о најму не обнове (Лапчевић Д., Историја социјализма у Србији, Бгд. 1922, 77);

гл. захвалити се, захваљивати се: Је ли по вољи мало хладна печења? Вина? Он се захваљивао. – Не могу да једем – рече (Томић Ј., Трулеж, Н. Сад 1898, 150); Да се те почасте захвалимо (Ст. М. Љубиша, Приповијести, Бгд. 1924, 14); Јер се ... паша захвалио на свом положају (Чубриловић В., Босански устанак 1875–1878, Бгд. 1930, 340); Да и даље задржи мјесто на коме се управо захвалио (Крешић С., Посмртни списи Пиквикова клуба, II, Згб. 1953, 126).

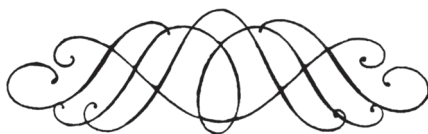
О употреби ових глагола, нереклексивних и реклексивних, у оба значења извршили смо и усмену анкету. Резултат је овакав. Када је у питању значење *на учинив начин одрећи се (одрицајћи се) каквој њоложаја, њочасћи и сл.*, готово сви анкетирани употребљавају реклексивну форму (захвалити се, захваљивати се). А када је у питању значење *изразићи (изражавајћи) захвалности*, анкетирани употребљавају и нереклексивну и реклексивну форму (и захвалити, захваљивати и захвалити се, захваљивати се); и још нешто, реклексивна је форма у овоме случају далеко чешћа код млађих особа, посебно у случајевима када се захвалност одаје старијима, онима који се поштују, уважавају, нпр. – поштовани професоре, захваљујемо се на свему што сте учинили за нас, – тј. када се одаје захвалност, у извесном смислу, уопште, а не само за нешто конкретно, појединачно.

Треће. Што се тиче нормативности употребе ових облика у овим значењима, мислимо да се може констатовати следеће:

– у значењу *изразићи, изражавајћи захвалности* могу се употребити и нереклексивна и реклексивна форма; ипак, нереклексивној форми може се дати и извесна предност (као што је то и учињено у великом Речнику српско-хрватског књижевног и народног језика САНУ), али без икаквог негативног квалификовања реклексивне форме. (С констатацијом из Језичног савјетника (Згб. 1971, 317): „Нпр. не ваља: „Лијепо Вам се захваљујем на услузи”, него треба: „Лијепо Вам захваљујем на услузи” сложили бисмо се само као са препоруком, али не и као са забраном);

– у значењу *на учинив начин одрећи се, одрицајући се нечега* сматрамо да треба употребљавати рефлексивну форму, мада у књижевном језику срећемо, додуше ређе, и нерексивну глаголску форму.

(Преузето из: „О употреби двају глагола: 1. користити (се); 2. захвалити (се)”, *Наши језик* н. с., књ. XXI, св. 4–5, 1975: 272–274)

ПРОЗОДИЈСКИ СИСТЕМ

Класични српски прозодијски систем карактерише се 1) *квантитетом* — у свим слоговима, 2) *квалитетом* — на почетном и унутрашњем слогу и 3) *меситом акцената*, а настао је померањем акценатскога врхунца из свих непрвих позиција према почетку речи (тзв. „новоштокавско акценатско преношење”). Тако је успостављен инвентар од четири акцензоване (˘ ˘ ˘ ˘) и две неакцензоване (˘ ˘) прозодеме, с јасним дистрибуционим правилима: силазне прозодеме (˘ ˘) могу се наћи на једином слогу и на почетном слогу вишесложница, а узлазне (˘ ˘) на почетном и средишњем слогу, па се тако тонски контраст успоставља само на почетном слогу вишесложница, унутрашњи акцензован слог обавезно је тонски узлазан, а крајњи слог обавезно је неакцензован; кратка неакцензована прозодема (˘) може се срести и испред акцента и иза њега (плáнинá), а дуга (˘) једино иза акцента (плáнинѐ, зàпíшѐм, трѐнѹтáкá).¹

То се шематски обично представља на следећи начин:

слог. акц.	једини	први	унутрашњи	крајњи
˘ ˘	+		—	—
˘ ˘	—	+	+	—

Такав „идеални” прозодијски систем нормирали су Вук Караџић и Ђуро Даничић, али ваља рећи да он на истоку српскога језичког простора свакако никад није и „идеално” функционисао (да не кажемо да он тамо углавном никад није ни постојао), пре свега зато што су прозодијске прилике тамо биле битно друкчије па се он (као, уосталом, ни ијекавски изговор) није могао наметнути као једини узор.

[...]

Прозодијске промене у стандардном српском језику у последњих неколико деценија, а посебно у новије („медијумско”) време, као и у његовим руралним, па и оним најпрестижнијим урбаним (попут београдског и новосадског) идиомима, задиру и у *инвенитар* прозодема и у њихову *дистрибуцију*.

¹ На фонолошком нивоу ове се чињенице представљају нешто друкчије: у домену прозодије релевантни су квантитет и место акцента, при чему „акценат може стајати на свакој слоговној граници којом почиње неки слог, а „остварује се као већа тонска висина у суседним морама (одн. у суседној мори у случају иницијалног акцента)” (Ивић 1965: 136 и даље), али ја ћу се у овом прегледу задржати у оквирима традиционалних схватања о карактеристикама српске акцентације.

1) уклањање тонскога контраста у кратким акцентованим слоговима, тј. истирање разлика између /' / и /` / у примерима типа *во̀да*, *ко̀са*, *је́лен*, *ишо̀к*, *лејшѝа*, *дубѝна*, *Бедро̀г* (место *во̀да*, *ко̀са*, *је́лен* итд.).² Најчешће се, како видимо, та појава везује за претпоследњи слог испред кратке ултиме (и по томе њено регуларно исходиште могло би се наћи у косовско-ресавским говорима), али се она врло снажно шири према почетку речи и у вишесложницама: *емѝсијѐ*, *девеѝом̃*, *чеѝврѝом̃*, *ицоѝйаносѝи*, *лѝсѝе*, *молиѝва*, *иѝанѝскѝа*, *исѝвремено*, *рѝније*, *добѝцѝм*, *чињѝиѝе*, *кнежѝнске*, *о̀вамо*, *о̀колнѝа*, *за̀наѝтске*, *иѝрадѝциѝа*, *иѝркеѝј* (Стевовић 1954: 350–353). Из опсежног списка одступања од „класичног” српског акцен­та које аутор наводи ја сам овде издвојио само оне примере у којима је место /' / био „обавезан” /` /, а место „краткоће” /-/- „дужина” /-/ , дакле: *емѝсијѐ*, *девеѝом̃* итд.

2) Уклањање дуге неакцентоване прозодеме најизразитија је особина која снажно надире у савремени прозодијски систем српског језика. Правила по којима се та прозодема уклања у шумадијско-војвођанским говорима (уп. овде нап. 2)³ могла су послужити као основа и за одговарајуће процесе у стандардном језику, али изгледа да се током последњих деценија и она стала врло снажно пробијати и да се све послеакценатске дужине темељито скраћују. Та је појава, наиме, у толикој мери захватила сву ђачку и студентску екавску популацију (дакле – ове будуће престижне интелектуалце, професоре, новинаре, политичаре, спикере итд.) да се може рећи да у њеној „реализацији” стандарднога српског језика *ипослеакценаѝскої кванѝиѝиѝейѝа данас веѝ иѝракѝично нема*. Основу за такав закључакпружају радијске и телевизијске емисије за младе, а потврђују је и наставна пракса и сваки облик комуникације с младима. Најизразитије потврде појаве о којој говоримо наћи ће се у оним случајевима у којима се, према Вуковим и Даничићевим правилима, срећемо са концентрацијом неакцентованих дужина, као што су облици Гмн типа *иѝренѝшака*, *за̀гаѝшака*, *домѝћинсѝава* (место: *иѝренѝшака̇*, *за̀гаѝшака̇*, *домѝћинсѝава̇* и сл.), у облицима през. типа *за̀йѝшем*, *иѝоѝиѝщемо*, *иѝрескаचेѝе* (м. *за̀йѝше̇м*, *иѝоѝиѝще̇мо*, *иѝреска̇че̇иѝе*), као и код трпних придева типа *иѝоѝиѝсан*, *иѝказан* и њивових

³ Напомена 2 (стр. 89): „На судбину дужина утичу ови гласовни фактори: 1) дужине на последњем слогу губе се лакше него оне на унутрашњим слоговима; 2) дужине на отвореном последњем слогу мање су отпорне од оних на затвореном последњем слогу; 3) иза силазних акцената и неакцентованих слогова дужине се лакше скраћују него непосредно изас узлазних акцената; 4) дужине иза дугог слога лакше ишчежавају од оних иза кратког” (Ивић 1956: 70).

деклинираних ликова *йòйисаних, йòказаним, йоййисиваним* и сл. (м. *йòййй-сāн, йòкāзāн; йòййсāнйх, йòкāзāнйх, йòкāзāнйма, йойййсйвāнйма* и сл.).
[...]

У вези са *дисѣрибуцијом* прозодема треба нагласити, пре свега, једну крупну појединост: силазни акценти све се изразитије почињу појављивати и изван првог слога у речи. Упоредимо најтипичније случајеве:

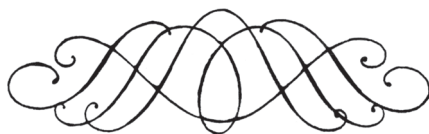
- а) *асисйёньй, асисйёньйкиња, дилеййāньй, дилеййāньйски, дириёньй, дириёньй-ска палица, докумёньйа, елемёньйи, конкурёньй, конкурёньйносй, лаборāньй, маййурāньйи; йалāньйан, йалāньйна помоћ, дирёкййна помоћ, инййелиёньйан, инййересāньйан, комййейёньйан, конкрёййна анализа, йаралёльно, йедāньйан; енййузијāзам, инййернациональйзује, констйрўкција, минисййāрсйво, орйанйй-зовано, орйанййзовање, реййсййровање, йтехнолđчки процес, фоййойрāфйја, хосййййалййзовано;*
елекййройрййвреда, елекййройрййвредни систем, йольойрййвреда, йольойрййвред-ни, йольойрййвредници, исййоврёмено, у међуврёмону, неблаййоврёмени, йейй-мёсечни, очййлёдно, йонёйде;
- б) *аййййййор, айёньййййор, инвесйййййор, информāййор, координāййор, сййабилйй-зāййор; аудййција, бенеййфййција, инвесйййййййе, механизāййција, сййабилййзāййција; милијāрда, йроййāйāнда, ййерйййбрийа, хемикāлије, хййокризйја; неуййрōнско зрачење; Аусййрāлија, Македōнија, Порййуйāлија, Словёнија; биохёмија; Евровййзија, ййелевййзија, ййермовййзија, Јуёслāвййја, самозāййййй-ййа, ййакозвāни, северозāййагни;*
додāййака, задāййака, заврщёййака, изузёййака, једанаесййёраца, индивиду-āлаца, метййāлаца, йойорёлаца, ййриаййлōнаца; домаййинсййава, искўсййава, лукавсййава; Америкāнаца, Босāнаца, Далмайййнаца, Кубāнаца, Македō-наца, Славōнаца, Словёнаца, Црнойбраца и сл.
[...]

Имају ли се на уму све поменуте појединости, у данашњој источној верзији српског стандардног прозодијског система могу се назначити неки врло снажни процеси:

- 1) скраћивање дугих прозодема изразито је наглашено под акцентом, а ван акцента оно је спроведено радикално;
- 2) под моћним утицајем стране лексице, али и општих прозодијских прилика у екавским дијалектима, у унутрашњости речи све се изразитије појављују силазни акценти, чиме се нарушавају класична дистрибуциона правила, а томе доприносе и све радикалнија непреношења акцента у проклитичким спојевима;
- 3) као последица „развезивања” дистрибуционих правила и скраћивања дугих прозодема све је снажнија тенденција тонске неутрализације. Та је појава засад много изразитија у говору младе популације у кругу зрачења

београдског културног центра него, рецимо, новосадског, али пред силином процеса о којима смо говорили (уз подршку опште чујности радија и телевизије) ваља очекивати да се разлике међу њима неће дуго одржати. А све то указује на чињеницу да се српски стандардни прозодијски систем брзо примиче оном моделу који је обичан у другим балканским језицима и којима је одавно захваћен и велики део југа и истока српскога језичког простора.

(Преузето из: *Српски језик на крају века*. Редактор Милорад Радовановић. Београд: Институт за српски језик САНУ – Службени гласник, 1996, 87–110)

ЗАПАЗИЛИ СМО

Ружица Левушкина

ТРЕЋА МЕЂУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА ЈЕЗИК И РЕЛИГИЈА

У Београду је у септембру 2024. године одржана међународна научна конференција *Језик у религији – Религија у језику*. Институту за српски језик САНУ припала је част да буде домаћин и да заједно са Комисијом за језик религије (КЈР) при Међународном комитету слависта (МКС) организује тродневни програм конференције. Комисија за језик религије, једна од тридесетак комисија при Међународном комитету слависта, периодично одржава међународни научни скуп у некој од земаља у којој живе и раде њени чланови, а том приликом се организује и заседање Комисије, на којем се чланови договарају о даљем раду. Претходне две конференције под називом *Језик и религија* одржане су у Ополу (Пољска) 2019. године и у Јекатеринбургу (Русија) 2021. године.

На конференцији у Београду учествовали су научници из Србије, Републике Српске, Русије, Пољске, Чешке и Словачке. Укупно 68 учесника изложило је 62 реферата, а из ширих области класичне филологије, теологије, англистике, србистике, славистике и сродних хуманистичких дисциплина. Рад се одвијао у пет секција, поред пленарног заседања првога дана, као и затварања скупа. Осим тога, другог дана обављен је и радни састанак КЈР, а сва три дана је у каснијим поподневним часовима била уприличена пригодна екскурзија, односно обилазак значајних места српске културе и духовности у Београду и околини.

На Конференцији су осветљене многе занимљиве теме, изложене на више словенских језика. Приближно једна трећина реферата није била на српском језику, али су излагања углавном била праћена презентацијама, што је омо-

гућило лакше разумевање тематике излагања. Они који нису могли да дођу у Београд, изложили су своје реферате на платформи Зум (Zoom).

Конференција је отворена поздравним речима проф. др Вјеслава Пшичине (Wiesław Przyczyna), председника КЈР при МКС, проф. др Софије Милорадовић, директора Института за српски језик САНУ, и др Ружице Левушкине, председника Организационог одбора.

Пленарна излагања изложили су теолингвисти Пољске, Србије и Русије: председник КЈР и његов коаутор Магдалена Јанкош (Magdalena Jankosz) (*Język kościoła katolickiego w odniesieniu do świata zwierząt*), проф. др Ксенија Кончаревић (*Српска тхеологическа: осврћ на њеђени њућ*) и проф. др Олга Александровна Прохватилова (Ольга Александровна Прохватилова) (*Произносительные нормы современной православной проповеди*).

У првој секцији, најпре је проф. др Зорица Никитовић из Бање Луке изложила реферат *Српскословенски њартићии као средсћво духовној њреумљења*, затим чланица КЈР Наталија Генадјевна Николајева (Наталија Геннадьевна Николаева) реферат *Термини для обозначения божественной сущности в средневековой христианской мистике (Псевдо-Дионисий Ареопагит и Майстер Экхарт)*, а након њих и проф. др Виктор Савић реферат под називом *Текстологичом до њромене реченичне сћрукћуре (на њрађи њоследње њалеоѡрафске секције Чажничкој јеванђеља, XIV–XV век). Слово о Свећом Аћанасију Александриском Грићорија Боћослова ѡрема Дечанском ѡрепису из 14. вијека* назив је реферата Данијела Дојчиновића, изложеног на истој секцији. За њим је проф. др Оливера Радловић говорила о представама о језику Светог писма у поетичким записима модерних српских писаца, а потом је уследило пет реферата теолога и филолога, професора српских богословских факултета универзитета у Фочи и Београду: Здравка Пена (*Кайафайички и айофайички језик у ѡправославној ѡтрадицији*), Владана Таталовића (*Језик айокалийиће*), Дарка Ђога (*Пићање боћослужбеној језика и кулћурна ѡрадићма у српској тхеологичији и кулћури XX века*), Зорана Ранковића и Драгана Карана (*Између ѡтрадиције и иновације: ѡрчки језик айосћола Павла*), Милосава Вешовића и Ноела Путника (*Православно боћословље и језик*) и Јелене Фемић Касапис (*Лексема АНТА. Индикайивне ѡћћврде код Хомера*). Поред свих набројаних, у овој секцији свој реферат (*Боћонадахнућосћ српској језика*) изложила је и проф. др Љиљана Чолић.

У другој секцији била су излагања посвећена различитим питањима: теоријско-методолошким проблемима теолингвистике, конфронтативним српско-руским, пољско-руским и хебрејско-пољским темама, стилистичким одликама текстова појединих аутора, концепту црква итд. Навешћемо називе појединих излагања и њихове ауторе: *Звоно и звоњава у руској и српској ѡправославној кулћури (лексика и лексичка сћојивосћ* (Биљана Марић), *Лексичке јединице јеванђељске ѡровенијенције у ѡодћексћу зайиса и есеја Исигоре*

Секулић (Владан Јовановић), *Антиономазијско именовање Боја и Дјеве Марије у Молићвама на језеру Свејтоја Николаја Жичкоја* (Ана Јањушевић Оливери), *Аксиосфера концепција црква у асоцијативном пољу српског језика* (Стана Ристић и Ивана Лазић Коњик), *Религија у језику симбола и естетика на српским просторима Косова и Метохије некад и сад* (Митра Рељић), *Српски језик и српски свијет у Босни током турске владавине: зајачања и схватања Иве Андрића* (Неђо Јошић). Интересантно је да су у овој секцији три представника Пољске изложили своје реферате на руском језику: Галина Петровна Гадомска: *Эртоним Покров Пресвятой Богородицы в современной русско-польской лексикографии*, Александар Казимирович Гадомски (Александр Казимирович Гадомский): *Решение методологических проблем теоллингвистики в трудах современных исследователей*, и секретар КЈР, русиста Малгожата Видел-Игнашчак (Małgorzata Wideł-Ignaszczak): *Вербальные экспоненты религиозного опыта – терминологические проблемы (на материале современного польского и русского языков)*.

У трећој секцији, којом је завршен радни део првога дана, три реферата изложена су на српском језику и по један на пољском, руском и чешком. Ивана Безрукова представила је реферат *О двама српскословенским ирејисима Жијија Свејтој Бенедиктија Нурсијској у свејлу синонима*, Милеса Стефановић Бановић је говорила о богослужбеним текстовима и библијским цитатима у преводу и преради Гаврила Стефановића Венцловића, а реферат Биљане Савић је био: *Темјорални ириједлози у жијијима краљице Јелене и краља Милутина архиепископа Данила Пећкој (према ирејису Даниловој зборника у Архиву САНУ, 1553. год.)*.

У четвртој секцији, другог дана Конференције, представљено је још седамнаест реферата. Међу њима је једна од чланова КЈР из Словачке, Ана Петрикова (Anna Petriková), чији реферат је такође био на руском језику: *Особенности концептов „вино” и „хлеб” в русской и словацкой языковых картинах мира (на основе ассоциативного эксперимента)*. Један део реферата у овој секцији био је у вези с лексикографском обрадом различитих појмова религијске сфере у српском језику: *Православни катихизис и појућавање бојословској терминологијској фонда у Речнику САНУ* (Марина Спасојевић), *Начини квалификације славенизама и славеносрбизама из сфере религије у Речнику САНУ* (Ана Мацановић) и *Застарела религијска лексика у описним речницима српског језика* (Ивана Маринковић Мандић). Различите тематске, граматичке, синтаксичке, лексичке и др. категорије, претежно (не и искључиво) српског језика, биле су материјал за истраживања у следећим рефератима: *Називи јела из религијске и народне обредне праксе у српском књижевном језику* (Данијела Радоњић), *Катехорија збирности у црквеном дискурсу* (Драгана Цвијовић), *Антионимија на материјалу лексичких јединица*

које означавају хришћанске врлине и *і́рехе/сї́расїи* (Ружица Левушкина), *Неке морфолошке карактеристике именица у научној тееолошкој і́рози* (Ивана Кнежевић), *Фразеолошко-і́ареміолошке јединице с комїоненїом крстї у срїском језику* (Наташа Вуловић Емонтс), *Семанїичко-синїаксичке карактеристике і́ојединих і́лаі́ола у језику Свейіі Јусїїна Телијскоі* (на і́римери-ма из њеі́ових беседа) (Мирјана Гочанин), *Функционални і́рисїуї кулїурно маркираној лексици из сфере і́равославне духовностїи у руском и срїском језику* (Срђан Петровић), *Аїенїивностї у і́асивним консїрукцијама сакралних жанрова* (на маїтеријалу срїскоі и рускоі језика) (Марија Опачић и Јелена Недић). Поред тога, изложени су и реферати научника Московског државног универзитета проф. др Јелене Васильевне Петрухине (Елена Васильевна Петрухина), чланова КЈР из Русије (Ирина Владимировна Бугаева) и Пољске (Катажина Загорска (Katarzyna Zagórska)) итд.

У петој секцији, последњег дана Конференције, било је дванаест реферата, међу којима су неке изложили научници из Косовске Митровице Слађана Алексић (*Празнични жанр у умейничком і́оимању Ф. М. Досїіоевскоі*) и Александра Костић Тмушић (*Сїилске одлике боі́ослужбеноі́ і́ексїа у жиїїијима архїеїискоїа Данила Друїіі*), као и са Учитељског факултета у Врању Сунчица Денић и Сена Михаиловић (*Два і́ерсонификована і́риі́о-ведна і́ласа у і́раїању за Боі́ом* (*краї́ка і́роза Оца Јусїїна и монахиње Сїефане*)). Електронским укључењем реферате су представили: Јелена Капустина (*Аїсїіракїни і́ојмовник и видови і́ерминолошке і́ворбе у і́реводу Ареоїаїїїїка сїіарца Исаїје*), Ди Ло (*Ценностный потенциал жанра протокола в религиозном стиле*) и Татјана Викторовна Ицкович из Јекатеринбурга, Катарина Дудова (Katarína Dudová) из Братиславе (*Slovenský preklad knihy Genезis z perspektivy subjektu videnia*) и Вероника Јажембак (Weronika Jarzębak) из Кракова (*Wartości utrwalone w językowym obrazie świata przedstawicieli katolickiego ruchu charyzmatycznego*).

Конференција је завршена обраћањем председника КЈР и директора Института за српски језик САНУ, који су исказали задовољство због успешно завршеног рада. Показало се да постоји велико интересовање за однос између језика и религије код истраживача различитих профила, те је основано гајити наду да ће убудуће бити и других сличних окупљања. Подробно ћемо о свим истраживањима припреманим за Конференцију читати, надамо се, у радовима зборника који се припрема.

Ружица Левушкина
Институт за српски језик САНУ
ruzica.bajic@sanu.ac.rs

МАЛИ САВЕТИ

Да ли се каже „Хрисѣос васкрсе” или „Хрисѣос воскресе” и да ли је Васкрс или Ускрс?

Љ. Вујисић, Панчево

Правилна су оба облика – и *Васкрс* и *Ускрс*. Верници Српске православне цркве поздрављају се на тај дан, па све до Спасовдана, са „Христос васкрсе” – „Ваистину васкрсе” или „Христос воскресе” – „Воистину воскресе”. Осим ових поздрава могу се чути и другачији облици: „Христос васкресе”, „Христос воскресе”, „Христос васкрс” и сл., али они не припадају ни старом ни данашњем српском црквеном језику. У поздраву се није уобичајио народни изговор *Хрисѣос ускрсну*.

Облици *Васкрс*, *Васкрсеније*, *васкрснуѣи*, *васкрсе* (у значењу *ускрсну*) припадају старом српском црквеном и књижевном језику, који се до половине XVIII века употребљавао у свим крајевима под управом Српске православне цркве. То је *срѣословенски језик* – српска редакција *сѣарословенскоѣ језика* (изговор старословенског у духу српског језика, тј. на српски начин), настала у време када су Срби у својој средини примили словенско богослужење и словенску писменост (током X века). Од тада па до првих деценија XV века Срби су поменуте речи изговарали са полугласником иза почетног *в*, а од XV века па надаље изговарају их са *а*.

Срѣословенски језик као званични црквени језик Срби су половином XVIII века заменили руским црквеним језиком (*рускословенским*). Од тада до данас рускословенски језик се употребљава у Српској православној цркви као званичан црквени језик. У том црквеном језику речи о којима говоримо

изговарају се на руски начин (са *о* у првом и *ре* у другом слогу): *Воскресеније, воскреснуѣи, воскресе*.

Срби нису заборавили ни свој стари назив за овај празник, па се данас може чути и *Васкрс(еније), васкрснуѣи*, поред *Воскресеније, воскреснуѣи* и сл.

Реч *Ускрс* припада народном језику, у којем је веома давно почетно у добијено од старог почетног *в* (иза кога је следио тврди полуглас). Тако данас имамо *Васкрс* (старо српско књижевно и црквено), које Срби најчешће употребљавају, *Воскресеније* (данашње српско црквено) и *Ускрс* (настало народним преобликовањем ове речи).

У неким крајевима Србије овај празник зове се *Велидан*. Ово је веома стари назив забележен још у XIV веку. Налазимо га, између осталог, у једном документу из 1357. године којим цар Душан потврђује калуђерима Св. Марије Синајске да је његов отац одредио да се манастиру даје петсто перпера „од велика дни до велика дне на свако годиште” (у слободном преводу – од *великој дана (Велидана)* до *великој дана (Велидана)* сваке године). Стјепан Митров Љубиша у својим приповеткама пише: „Душа му царевала гдје Божић и Велик дан”.

Р. С.

На улазу једне београдске зграде истакнуѣа је објава: „Дужносѣи нам је да вас обавесѣимо да су ѣриликом ѣрадње освѣћени ѣмелѣи од сѣране СПЦ”. Да ли су ѣмелѣи освѣћени, освештани или је ово дублет (ѣѣѣа источно и западна варијанѣа)?

Из групе „Наш језик” на интернету

Ово јесте дублет – темељи могу бити и *освѣћени* и *освешћани*, само није реч о источној и западној варијанти. Оба облика се користе широм српског језичког простора. *Освешћан* је црквенословенски облик, прецизније – српскословенски (у рускословенском је ту група *-щч-*), а *освѣћен* је српски народни облик. Ово је трпни придев глагола *освешћѣиѣи*, који, као и *ѣосвешћѣиѣи*, значи ‘учинити светим’.

Р. С.

Заѣѣѣо се каже да је нека весѣи новинарска патка и ѣѣѣа ѣѣ ѣачно значи?

Новинарска патка је измишљена или непроверена новинарска вест, најчешће употребљена тенденциозно, ради манипулације. Зашто се баш тако зове, није сасвим извесно. Једни кажу да је настала у Немачкој, у Келну, где су уредници новина код сумњивих, непроверених вести стављали латинску

скраћеницу NT (*non testatum* – ‘непроверено, без гаранције’). Како се ова два латинична слова читају *ен-џе*, што се подудара с немачком речи *die Ente* ‘патка’, то се свака непроверена вест почела називати патком. Истина је и то да је у немачком још у XVI веку постојао израз *blue Enten* (‘плаве патке’) у значењу ‘лаж’ (на основу неке измишљене приче о плавим паткама).

Други извори тврде да је израз настао у Бриселу када је извесни белгијски новинар, желећи да се нашали са својим читаоцима, објавио у новинама измишљену причу о прождрљивој патки (о научном експерименту у коме је једна патка у кратком року појела 19 других, а остала мршава као на почетку приче). Занимљива прича изазвала је интересовање читалаца, новине су се добро продавале, па су причу пренели и други листови. Аутор је на крају открио тајну свог „научног експеримента”, прича је заборављена, али је остао да живи израз *новинарска џајка* за сваку лажну вест.

У етимолошком речнику француског језика, по коме је реч *canard* (‘патка’) изведена од глагола *caner* (‘гакати’), налазимо да значење ‘лажна вест’ долази од израз *vendre des canards à moitié* (дословно ‘продавати патке на пола’). Одатле се касније развио израз *donner des canards à quelqu’un* (дословно ‘дати некоме патке’), са значењем ‘изневерити нечија очекивања’. Реч *canard* се у значењу ‘лажна вест’ већ столећима бележи у француским речницима.

Може бити да су Французи били инспирација Немцима и Енглезима да почну да користе реч *џајка* у овом значењу, а можда смо је и ми од Француза преузели – директно или, посредно, преко Немаца. О овоме је више и исцрпније писао Милан Шипка у својој занимљивој популарнолингвистичкој књизи *Зашто се каже?*.

Последњих година је овај израз почео да бива замењен, такође увезеним са стране, али овога пута без превода – *фејк њуз*. Читали смо у штампи изјаву новинара *Фиџароа* да су догађаји из Рачка „били највећи ‘фејк њуз’ с краја двадесетог века”, сазнали смо и да постоји портал „*Фејк њуз* трагач”, који додељује „награду” Пинокио медијима који, према њиховој процени, најчешће шире лажне и манипулативне вести итд.

Лексикографи Колинског речника енглеског језика прогласили су 2017. израз *фејк њуз* (*fake news*) за израз године, због невероватног ширења његове употребе (365 одсто за само годину дана), нарочито после председничке кампање у САД која је била преплављена оптужбама за ширење лажних вести. Мада је било тврдњи да је ову фразу измислио Доналд Трамп, који ју је често употребљавао, Колинс каже да је тај израз почео да се користи још почетком овог века на америчкој телевизији, како би се описале ‘лажне, често сензационалистичке информације које се шире под плаштом новинског извештавања’.

Р. С.

ОДЛУКЕ ОДБОРА ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

РАЗГРАНИЧЕЊЕ ДЕКЛИНАЦИОНИХ ОБРАЗАЦА

*Промена њо њадежсима личних имена (хипокористика)
и заједничких именица (хипокористика) на -о*

Одбор за стандардизацију српског језика добио је од Марије Радете, начелника у Одељењу за развој кадра у Министарству просвете и спорта Србије, молбу да јој се одговори на питање како се мењају по падежима следеће именице: **Иво, Јово, Бајро, Михо, Владо, Симо** и заједничке: **медо, брундо, жућо**.

Одговор

Лична имена одмила (хипокористици) **Иво, Јово, Мато, Бајро, Михо, Владо, Симо** и слична имају два типа промене по падежима: а) на већем делу екавског простора мењају се по обрасцу: **Иво-Иве-Иви-Ивин, Јово-Јове-Јови-Јовин, Михо-Михе-Михи-Михин, Владо-Владе-Влади-Владин, Симо-Симе-Сими-Симин** (овом обрасцу промене припадају хипокористици: **Јова, Пера** и сл. – Јово-Јова, Пера-Пера, Јово-Јове-Јовин; Пера-Пера-Перин); б) у источно(и)јекавским говорима: **Иво-Ива-Иву-Ивов, Јово-Јова-Јову, Јовов, Михо-Миха-Миху-Михов, Владо-Влада-Владу-Владов, Симо-Сима-Симу-Симов, а**б) у западним (и)јекавским говорима: по екавском обрасцу: **Иво-Иве-Иви-Ивин, Јово-Јове-Јови-Јовин** итд.

Имена типа *Раде, Миле* и сл. у екавским говорима се мењају по обрасцу: **Раде-Радета-Радету-Радетов, Миле-Милета-Милету-Милетов**, а у западн(и)јим (и)јекавским говорима по обрасцу: **Раде-Раде-Ради-Радин, Миле-Миле-Мили-Милин** (Улица Раде Кончара, а не Радета Кончара; Тиче се Миле Ивановића, а не Милета Ивановића).

Заједничке именице типа: **медо, брундо, жућо** такође имају две промене: а) у екавским говорима: **медо-меде-меди-медин, брундо-брунде-брунди-брундин**, тако је и у најзападнијим (и)јекавским говорима, док је б) у источним (и)јекавским говорима промена по обрасцу: **медо-меда-меду-медов, брундо-брунда-брунду-брундов** итд.

Образложење

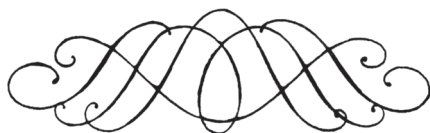
Наведено припада српском књижевнојезичком стандарду, с тим што је образац **Раде-Раде-Ради-Радин** ограничен на најзападније српске говоре (али и то је део стандардне норме).

Отуда је нормално да се, ако се пише екавски, треба држати *екавскої обрасца*, али се неће погрешити ако се употреби и *(и)јекавски*, посебно ако се пише некое са ијекавског подручја. Наравно, у екавској средини при екавском писању могуће је употребити и екавски образац (**Иве, Јове, Михе** и сл., односно: **меде, жуће** и сл.) без обзира на то коме се пише, што значи – ако се пишу имена која имају (и)јекавски образац промене (тип: Дао сам **Блажу, Драгу, Јову** и сл.).

Иако граматичка литература омогућава промене по било ком обрасцу, прикладно је: а) мењати према начину промене одакле је личност чије се име деклинише, што значи – поштовати „локални” облик промене (будући да су књижевне и једна и друга), или б) мењати према промени у датом језичком изразу (тј. у делу књижевног језика) или „маниру” аутора текста односно говорника.

Када је у питању екавски и западноијекавски деклинациони образац (**Јово-Јове-Јови-Јовин, Саво-Саве-Сави-Савин**), при писању треба водити рачуна о томе да се не „помешају” родови, јер се не би знало да ли је у питању мушки или женски род. Ово се нарочито односи на административна решења или друга управна акта, па у њима ваља прецизирати на који се род (мушки или женски) односи име. Истина, при томе код личних имена род се види када се употреби и презиме (а у управним актима најчешће је тако), те се не јављају недоумице (нпр.: То се односи на **Саву Поповића** – м. р. –, То се односи на **Саву Поповић** – ж. р.). Код навођења и имена и презимена по правилу не може доћи до забуне, али само име не говори увек о припадности одређеном граматичком роду. Сличан проблем се јавља и код заједничких именица (хипокористика) овог типа, па тамо проблем решава контекст.

Нацрт текста ове одлуке сачинио је Драго Ћупић. Нацрт је с мањим дотеривањима прихваћен и усвојен као *Одлука бр. 55*.

ПИСЦИ О ЈЕЗИКУ

Момчило Насијасијевић

НЕКОЛИКО РЕФЛЕКСИЈА О УМЕТНОСТИ И УМЕТНИЧКОМ СТИЛУ

Са стварним осећањем стила једног уметничког дела осетили смо сву његову лепоту, дакле сав његов значај за човека; па кад је тако у пракси, зашто онда у теорији или обичном разговору речи *стил* дајемо једно скучено и врло непотпуно значење, мислећи на нешто најспољашњије, на ону неопходну кору која ствари даје већу или мању глаткоћу, сјајност, рапавост? Колико се с тиме иде далеко најбоље ће нам показати свака историја књижевности, била она написана од највећег или најмањег ауторитета. Ту се после свега отвори и по једна кратка рубрика за стил, без обзира да ли писац о коме је реч има истинског стила, онога чиме он сугестивно делује на друге, дакле оригиналности; не ретко се, међутим, упадне у бесмислицу: каже се, тај и тај нема оригиналности у мишљењу и осећању, нити моћи да сагради, а стил му је сјајан, дакле треба га читати. Преведимо ово на конкретнији језик: ова кућа је с толико глупости саграђена да су јој салони на тавану, спаваће собе у подземљу, подруми у приземљу, али јој је фасада сјајна, пуна пропорције и реда и бираних украса, дакле у њој треба становати.

Прими ли се за истину да је стил први и најсигурнији знак оригиналности, онда се тиме ушло и у његову природу. Пре свега, оригинално се не може ни писати, ни сликати док се оригинално не види и не осећа и не мисли. А доћи до тога значи проћи кроз читав низ борби, отимања и победа,

значи заузети према свему, или једном делу свега, више-мање сигуран, *свој* став; и ништа мање него кроз нагомилано лично искуство доћи до своје филозофије, или још боље *релиџије* живота. Очевидно је да се овде ради о веома јакој стваралачкој сили што се с муком ослобађала, пречишћавала и усредсређивала док није доспела до пуног свог израза. Ми се дивимо врелу као врелу, од нас се више, уосталом, и не тражи. Али се само запитајмо колики је претходни рад извршен под земљом па да то врело снажно избије на површину земље. Отуд и оно што нам може сигурно послужити за критеријум стила: *јединство у унутрашњем њокрећу и боји њона*. (Један рђав поета може у обичном говору имати одређену боју гласа, па чак и динамике, али чим покуша проговорити уметнички, он кобно остаје мртав и безбојан или у најбољем случају искидан и задуван и шарен.) Уметнички стил је, дакле, не зидана кућа, него израсло дрво: реч ту дозива реч, слика идеју, идеја слику, све је ту цело; контрасти се ту држе по унутрашњем силном афинитету. Покушате ли да тај стил разглобите, учинићете као и са живим организмом, повредићете га у његовом сувереном јединству, и тајна његова живота умаћи ће вам. Но ако сте, не анализирали један делић те целине, него се саживели у њега, подлегли његовој сугестији, онда сте осетили тон, крајњи смисао, тајну целог дела. И уколико вас једно дело непосредније и брже убеди не својим аргументима и разлагањима, него јединством и природом свог тона, уколико више подлегнете његовој сугестивној моћи, утолико је више његов стил оригиналан. (Зашто се Ниче сматра за опасну лектуру?) – О логичким неслагањима ту може бити речи, али о музичким (која је у крајњој линији логика осећања) никад: дур и мол, топло и хладно ту се, не преплећу или наизменично ређају, него се сједињују, и један другом нужно отвара излаз. – Главно је ово: да се у сваком истинском стилу одмах да осетити присуство једне средишне силе која мири *све* у свом делокругу. Ко би хтео ући дубље у тајну и осетити интимну природу те силе нека испита колика је њена *моћ измирења*, да ли се она простире и до спајања комплементарних састојака. Ставите малог уметника поред великог, и онда ћете основну разлику између њихових стилова наћи у *интензијетету*, управо у величини те моћи.

Једном засвагда уочено јединство у композицији није друго него једно начело живота, једна посебна логика, један стил у најширем и правом смислу речи.

Са сваким новим уметником покренут је још један хаос у смеру стварања новог звезданог неба, и нови животни елан судбоносно је заструјао царством речи, тонова, боја.

Много примити, стоструко више вратити, ту лежи начело оригиналности. И заиста, поред основног јединства покрета и тона, шта нас заплењује у

истинском стилу? Превелико изобиље над којим се у пуној мери господари; силно јаки сокови, који би да се испоље у необузданој, хаотичној вегетацији, но које толико исто силна свесност и воља задржавају и целисходно пуштају само кроз неке и неке капиларе, никада кроз *све*. Слабија средства драговољно уступају и одлазе пред јачим у област неизраженог: отуда сигурно чуло да се иде правце најубедљивијем, а остало да се потчини или прећути. И најбезначајнија ствар, једино тиме што се у њој много којечега прећутало, самим тим добија у јачини и сугестивности. Али ни то није сваком дато.

Упоредимо истински са лажним стилем: Један се *обузгава*, јер би иначе нагонски букнуо у безграничном и непроходном; други се *усиљава*, јер на самом свом дну брижљиво крије стрепњу да не буде ухваћен у ништавилу. Код једног изражено носи у себи све тајне одјеке неизраженог; код другог, казано је не само све, него и десет и сто пута више но што се у ствари имало рећи. И зар се не можемо управо држати тога из бојазни да не будемо обманути: будимо обазриви према онима који могу казати *све*, они немају много, а у највише случајева немају ништа да кажу.

Теоретичари су већ одавно изнели регулу: описуј само у значајним појединостима. Пропис веома тачан, али је зато и данас сразмера између даровитих и недаровитих описа иста као у не знам коме историјском или преисторијском времену. Није довољно само сазнати да се до уметничког израза може доћи једино путем неказивања свега, упрошћавања, стилизовања, па насумице узимати само оно што стрчи, пада у очи, опсењује (у свему томе често лежи замка коју ствари лукаво запишу лакомим чулима), него прозрети цео предмет, ухватити тајну његова битисања; самим тим све споредно и безначајно повуче се и својим невидљивим присуством појача оно што је главно и што је изражено. (Баните у сликарски атеље, испрва ће вам привући и задржати поглед *Ђоконда*; живу Ђоконду и Леонарда спазите тек доцније.) Нема те вештине која би пред оштрим оком садашњости, или пред свим оштрим очима које ће донети време, могла симулирати целину где она не постоји. Има једно скривено непријатељство међу елементима који су насилно стављени један поред другог; протекло време као да уноси међу њих све већу неслогу, те једна епоха једнодушно жали ту и ту како је могла ницице пасти пред тим и тим делом; време, међутим, све више мири и стапа елементе који су се још од постанка целине изнутра везали за једно непојмљиво средиште, кроз неку жижу која светли кроз све што је изражено. У крајњој линији, присуство тога средишта, те жиже, без обзира на њену јачину и њен квалитет, битна је ознака сваког уметничког стила.

Кад је реч о уметничком стилу, дакле и о уметничком стварању, најпре се намеће једно и врло лако и врло тешко питање: *индивидуалности*. Зашто ће два уметника на *сасвим* друкши начин изразити једно исто, и управо зато

имати стила. Неоспорно је да је разлика у специфичности односа два уметника према истој ствари знатно већа него између два неуметника. Управо то и чини питање још тамнијим. Јер се разумом не дају појмити две, често супротне, истине о једној истој ствари. По томе сваки предмет има толико уметничких истина, толико стилских средишта, колико га је уметника обрадио. А тако и јесте, само што то никога који уме да осети није озбиљно збунило, јер нико још није непријатно дирнут противречношћу два и најсупротнија уметничка стила. Ево још једне тајне контраста и хармоније. Ко год осећа уметнички, тај је макар и за један скроман тренутак назрео негде високо изван моћи свог поимања, као неко далеко сунце, жижу у којој се секу светлости свих стилова. Естетски геније био би онај који би створио величанствени мозаик од свих уметности и свих стилова.

(Момчило Настасијевић, *Есеји, белешке, мисли* (приредио Новица Петковић), Горњи Милановац: Дечје новине; Београд: Српска књижевна задруга, 1991, стр. 25–29)

У ОДБРАНУ КЊИЖЕВНОГ СТВАРАЛАШТВА

Матични ток књижевног стваралаштва код нас, бујан за првих неколико година по рату, данас је у толикој мери разбијен да га, површно гледано, скоро и нема.

Није ни чудо. Ствараоци и сувише поуздани у себе, и да би очували свој слободни став, не помислише здружити се, а још мање приклонити се онима у чијим се рукама по сили традиције налазила и, макар закулисно, још увек вршила књижевна власт.

Катедра је одиграла своју улогу: отпор је сломљен; ствараоци одсечени од света, сведени сваки на свој узани круг, једва се данас чују; али се књижевни трг све више пуни жагором дириговане речи и епигонства.

И тако, лишено самобитности, књижевно стваралаштво је у све већој опасности да, с једне стране, оплића у свакодневним ступцима фелтона, а с друге, да се угуши у непробојним калупима ове или оне доктрине. Јер само по цену оплићавања или прихватања одговарајуће идеологије, нови таленти могу кроз издавачки излог продрети до шире јавности.

Чињеница се мора забележити и подвући: књижевнику је све теже одржати се у ставу слободног, ничим спрегнутог ствараоца; и као да се само време заверило гурати га у службу пуке забаве или политичко-економских тенденција данашњице, отргнути га од суштине да би се забавио односима, лишити га основног атрибута стваралаштва – слободе.

И зато што је поета све мање свој, поезија се све више своди на лаку глагољивост за голицање свих тромости духа; или се претвара у фанатично

оруђе борбе за уређење друштвених односа, при чему се каткад толико заборава да, поричући сваку духовност човека, засеца саму грану на којој стоји.

Односи су се заокренули: оно што је у најдубљим питањима човека и живота по себи водеће, прећутно пристаје да буде вођено. Смер овог или оног књижевног власника пресудан је за судбину живе речи поете.

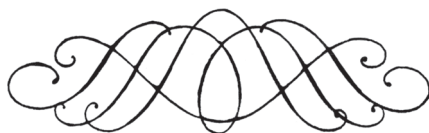
Процес спутавања стваралачке мисли у узане оквиру дневности или доктрине узима све већи мах. Код једног дела дневне и повремене критике свако дубље понирање у суштину „тешко је, претенциозно, ником потребно”; сваки слободнији размах у коме се осети опасност по освештане догме „мрачњачки је, психопатски, застарео” итд., итд.

Реч последњих Мохиканаца Поезије, који још нису направили компромис ни с ким и ни с чим, данас је већ сасвим избачена из издавачког колосека, као нешто застарело и прокажено. Појави ли се у виду књиге, и по цену материјалне жртве, на видело света, као по утврђеном правилу, са извесних страна дочекаће је гробно ћутање, или покоја реч самилости над покојником, или поклич на узбуну да се вампиру удари глогов колац.

Трагична и као жива закопана, преко ње још у пуној снази стављен је и непрекидно се ставља крст. Сви су јој пролази ка ширини затворени. Велики Издавач неће је издати, задруга за гајење домаће књижевности још мање, Академија се добро чува да на непослушне главе стави свој лавор.

Све је на свом месту, строј беспрекорно ради, али је из године у годину правог стваралаштва све мање.

(Исџо, 104–105)

ШТА ЈЕ ДОБРО ЗА СРБИЈУ?

Суочавамо се са забрињавајућим релативизмом. Свака катастрофа коју наш народ доживљава може се, помоћу неке црне магије, претворити у „добру вест”. Насиље и понижавање коме је изложен српски народ у окупираној јужној српској покрајини неки људи овде могу да представе као нешто „добро”, јер би без Косова наши односи са ЕУ били релаксирани, што би нас, верује се, приближило чланству у овој организацији, сасвим у складу са мантром да „ЕУ пут нема алтернативу”.

У истом накарадном контексту, који једном броју људи и медија у овој земљи уопште не изгледа накарадно, неко би могао да каже да би и нестанак Републике Српске било неко „добро”, јер би допринело „стабилности на Балкану” и лакшем инкорпорирању Србије у ЕУ, односно поетичније речено, у „европску породицу” (нико се до сада, што је симптоматично, није сетио синтагме „породичног насиља” у овом контексту).

Чак и ако би се од садашње Србије, у будућности, одвојили Санцак и Војводина, или ако би се Србија, преко промене Устава, претворила у неку нефункционалну конфедерацију њених преосталих области, неко би опет могао да каже да је то добро, јер је то доказ „децентрализоване, модерно уређене државе, чији су делови окренути интензивној прекограничној сарадњи”. (А ко може да се буни против сарадње?)

Уколико би неко споменуо демографску катастрофу, са идејом да ће нас за неколико деценија остати толико мало да нећемо моћи да контролишемо ни територију која је сада у саставу Србије, биће људи који ће да кажу да та катастрофа није катастрофа, јер „срећа појединца не зависи од величине државе, већ од индивидуалних одлука” (следи мантра о томе како треба следи своје снове: у преводу, бити богат и славан, са што мање рада и труда).

Или да поставимо ствари обрнуто. Да ли је оно што је некада изазивало дивљење сада постало смешно? Да ли у овој земљи, поштовање и даље може да заслужи гест Владимира Ћоровића (1885–1941), великог српског историчара, рођеног у Мостару, који је у јуну 1908. године у Бечу, након што је докторирао, одбио прстен цара Фрање Јосифа, дар најбољим студентима, уз образложење да је у Бечу само странац? Ако би се данас неко од наших људи који су отишли у неку од европских земаља нечега одрекао, услед политичког неслагања због политике те земље према Србији, да ли би то у овој земљи наишло на опште одобравање? Или би тај гест остао прећутан или исмејан од оних који врлину више не виде у спремности на самосаглађивање или жрвовања нечега од самога себе, већ сасвим супротно, у радикалној

егоцентричности што нас закономерно доводи до корупције и обоготворења новца.

Ако је увећање стандарда једини смисао наших акција или једина ствар коју ова или свака будућа власт може да омогући грађанима Србије, онда је збиља свеједно да ли се то постиже на поштен или непоштен начин. Последице већ сада видимо: осећамо како се придев „поштен”, трагично приближио, по значењу, придевима „глуп”, и „наиван”. (Именица „част” још увек помало одолева захваљујући чињеници да се више не изговара гласно, и у друштву, већ само у себи.)

Разуме се, у времену у коме живимо – у времену после једног великог националног пораза, који сви осећамо, а не знамо када се догодио – бољим српским интелектуалцима на ум пада фигура деспота Стефана Лазаревића. Судбина је Деспоту наменила несрећу да живи у време по поразу на Косову пољу у коме је страдао и његов отац, кнез Лазар. Да би преживео националну катастрофу, деспот Стефан је, као што је познато, послао своју сестру у харем турског султана, а сам је постао његов вазал. Политиканти би данас то назвали „храбрим” потезима, док би озбиљни интелектуалци могли посегнути за аргументом културног, економског, па и просторног напредовања Деспотовине. То напредовање изгледа као да започиње управо мирењем са поразом и понижењем.

Међутим, у оба случаја се превиђа чињеница да је баш у то понижавајуће време почео да настаје и Косовски завет, оличен у речима које је патријарх Данило III (Млађи или Бањски) 1391. или 1392. године приписао кнезу Лазару пре битке на Косову пољу: „Боље је нама смрт у подвигу, него живот у стиду” (односно живот у понижењу).

Преко Завета Деспот је поручио потомцима да је он живео у стиду, али да тај живот у стиду има смисла само онда ако они, потомци, у будућности, буду одабрали подвиг (уместо стида).

У томе и јесте величина деспота Стефана и зато је он велики државник. Данас би у овој Србији било разумљиво да је Деспот почео да Османлије представља као пријатеље, да Косовску битку приказује као „непромишљени ризик вођен ирационалним разлозима”, како би његова понижења престала да изгледају као оно што јесу – као понижења – да би путем црне лингвистичке магије, постала „национално одговорна политика лишена авантуризма његовог оца који нас је коштао големих жртава”. Да је деспот Стефан то учинио, наш пораз би био потпун, јер би се преживљавање по сваку цену претворило у *кредо* живота, чиме би се Срби разбили на мноштво атома од којих би сваки за себе желео само да преживи на било који начин: тада више не би било стида, а самим тим ни подвига, па ни опстанка народа, а себичност, кукавичлук и грамзивост постале би главне врлине.

Међутим, Деспот то није урадио, зато што је био на висини историјског задатка. Ако је његов отац ставио на коцку свој живот у садашњости, на Косовом пољу, деспот Стефан је жртвовао своје име у будућности, тиме што је помоћу Косовског завета успоставио јасну разлику шта је добро (подвиг), а шта је лоше (оно чега треба да се стидимо) и тако усмерио српску будућност према подвигу. Укратко – преко Завета нам деспот Стефан поручује отприлике ово: ја сам морао да живим живот у стиду, да бисте ви, у будућности, имали могућност да изаберете подвиг.

То је ствар која, по мом мишљењу, изазива дивљење према Деспоту – то што није желео да *себе* опере пред потомцима како би своје стидно понижавање претворио у „подвиг”, већ је, управо супротно, сугерисао да стид српског преживљања после пораза на Косову пољу има смисла једино ако они, којима је тим стидом купљена будућност изаберу у будућности подвиг (освету за Косово).

И био је у праву: онај ко хоће само да преживи без идеје завета за будућност, њему у једном тренутку мора да падне на памет идеја да промени веру, што је свакако исплативије, само што у тој конверзији нема никаквог подвига, а нема ни трајања.

Косовски завет нам је, и поред пораза, јасно давао одговор на питање шта изазива поштовање (шта је добро), а шта осећање стида. То што данас не знамо шта је добро за Србију значи да речи „подвиг” и „стид” више немају јасна значења: аутентични подвиг може да буде схваћен и као глупост или будалаштина, а оно што изазива осећање стида може да се разуме и као подвиг, као храброст, као нешто „добро”.

Пошто језик делује као систем, а не тек као хрпа набацаних речи, онда постаје јасно да и остале речи постају само симулакруми, односно скуп гласова који ништа више не означавају. Примера ради, човек који ради за неку страну обавештајну службу може да каже да то ради из патриотизма, односно из љубави према Србији, јер покушава да уништи све оне који ометају њен пут према Европи. То је крајња консеквенца оне реченице која се у једном тренутку причала као виц, иако је сасвим озбиљно пласирана, а то је да у Првом светском рату нисмо имали среће, јер нас је српска војска ослободила, уместо да нас је оставила у Аустрији – у том случају бисмо већ били део ЕУ.

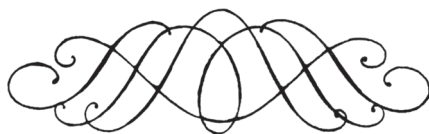
Један од разлога постојања државе јесте да сачува лингвистички суверенитет. То не значи само да обезбеди службену употребу свог језика на својој територији већ значи и моћ да сачува значења речи на којима је утемељена. То да ли ће у томе успети или не, нема везе са филозофијом језика или, рецимо, са постструктурализмом, већ има само са политичком снагом или слабошћу. Народ који ту снагу нема завршиће у тамници од језика који је некада био његов, а који то више није, иако му речи звуче познато.

Шта рећи за крај овог текста? Да ли се треба предати том ропству? Свакако да не. Док год постоје енклаве језичке слободе састављене од оних који пишу текстове или књиге на слободном језику и оних који их читају и о њима разговарају, постоји нада да ћемо енклаве једном претворити у државу. После Косовског боја те енклаве су били манастири, а данас су то сва она места у којима се речи смењују са периодима тишине, који подсећају на лингвистички карантин у коме се проверава здравље изговорених речи, пре него што се изговоре следеће.

Онај коме та тишина није потребна, највероватније је већ мртав.

(Одломак из ауторизованог текста, објављеног на сајту РТ Балкан 5. јуна 2025. године)

Рубрику уређује академик Милосав Тешић

Ђ ђ Љ
Ђорђе и Љиља су другови.

Хвали се да много зна, а уствари је незналица.

и
Нијесам успјела да подјелим све позиве.

м
Зеленбаћ је зелени гуштер.

Да ли си гледао нову крими-серију?

Радио-телевизија Београд

Дошли би смо ако не сметамо.

Све је то рекла-казала.

Не иде му то на руку.

За мало да ме оборе.

Позив на сарадњу и претплату

Уредништво вас позива на сарадњу – са задовољством ће објавити ваше прилоге, одговорити на ваша питања, настојати да разјасни језичке недоумице. Прилоге и питања шаљите на адресу Уредништва: Матица српска, 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1 или на e-mail:
ksunajko@maticasrpska.org.rs

Претплату за 2025. годину у износу од 300,00 динара можете уплатити на жиро рачун број 205-204373-09, са назнаком да је сврха дознаке „претплата на Језик данас” а прималац: Матица српска, Нови Сад.